

jak bránit práva dítěte mladšího patnácti let v řízení o činu jinak trestném

anna hofschneiderová
maroš matiaško
barbora rittichová
zuzana kameníková

LIGA LIDSKÝCH PRÁV

blíže spravedlnosti!

jak bránit práva dítěte mladšího patnácti let v řízení o činu jinak trestném

anna hofschneiderová
maroš matiaško
barbora rittichová
zuzana kameníková

LIGA LIDSKÝCH PRÁV

blíže spravedlnosti!

jak bránit práva dítěte mladšího patnácti let v řízení o činu jinak trestném

Anna Hofschneiderová, Maroš Matiaško, Barbora Rittichová, Zuzana Kameníková

Sazba — Dan Petrucha, www.ngo-grafika.cz

Foto na obálce — ISIFA

Edice — Manuály

© Liga lidských práv, Brno 2014

ISBN 978-80-87414-17-0

Respektujeme principy ekologického úřadování, tiskneme na recyklovaný papír.

Publikace je v elektronické podobě zdarma k dispozici

na stránkách Ligy lidských práv — www.llp.cz.

SEZNAM POUŽITÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ	5
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	5
SLOVNÍČEK POJMŮ	6
ÚVOD	8
I. ROLE KURÁTORA U VÝSLECHU DÍTĚTE	11
I.1. Role, pocity a potřeby jednotlivých účastníků	12
I.2. Povinnost policie informovat o podání vysvětlení	13
I.3. Povinnost policie dotázat se na informace	14
I.4. Právo dítěte na zvláštní zacházení	15
I.4.1. Místo výslechu dítěte	16
I.4.2. Využití pomůcek při výslechu	17
I.4.3. Zvlášť šetrné zacházení při výslechu a přítomnost psychologa	18
I.5. Účast zákonného zástupce a důvěrníka dítěte	20
I.6. Poučení dítěte před zahájením výslechu	21
I.7. Právo dítěte na právní pomoc	23
I.8. Chyby při vedení výslechu	25
I.9. Role kurátora u výslechu	27
II. PRÁCE KURÁTORA S RODINOU V PRŮBĚHU ŘÍZENÍ A JEJÍ VLIV NA VÝSLEDEK	29
II.1. Obecně k řízení o činu jinak trestném	30
II.1.1. Možnosti mimosoudního řešení věci	31
II.1.2. Ve věci nejde o podezření z trestného činu	32
II.1.3. Řízení naplnilo svůj účel	34
II.1.4. Možnosti kurátora ovlivnit důvod, pro který je věc odkládána	37
II.2. Nástroje kurátora mládeže k zajištění naplnění účelu řízení	39
II.2.1. Možnost využití případové konference	41
II.2.2. Individuální plán ochrany	44
II.2.3. Poradenství a zprostředkování poradenství rodičům	45
II.2.4. Uložení povinnosti rodičům využít odbornou poradenskou pomoc	46

II.2.5.	Uložení výchovných opatření	49
II.3.	Povinnost OSPOD využít nástroje podle ZoSPOD	50
II.4.	Když mají kroky kurátora v řízení úspěchy	52
III.	SPOLUPRÁCE KURÁTORA S PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBOU	56
III.1.	Činnost PMS v rámci přípravného řízení a řízení před soudem	57
III.1.1.	Mediace	58
III.1.2.	Zpráva před rozhodnutím	60
III.2.	Praktické problémy činnosti PMS ve vztahu k dětem mladším 15 let a možnosti kurátora je překlenout	62
SLOVO ZÁVĚREM	64

seznam použitých právních předpisů

Vnitrostátní zákony

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže („ZSM“) – zákon č. 218/2003 Sb.

Zákon o sociálněprávní ochraně dětí („ZoSPOD“) – zákon č. 359/1999 Sb.

Trestní řád – zákon č. 141/1961 Sb.

Trestní zákoník – zákon č. 40/2009 Sb.

Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy – zákon č. 109/2002 Sb.

Zákon o Probační a mediační službě ČR – zákon č. 357/2000 Sb.

Zákon o Policii ČR („zákon o policii“) – zákon č. 273/2008 Sb.

Občanský zákoník – zákon č. 89/2012 Sb.

Zákon o sociálních službách – zákon č. 108/2006 Sb.

Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání („školský zákon“) – zákon č. 561/2004 Sb.

Zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování („zákon o zdravotních službách“) – zákon č. 372/2011 Sb.

Mezinárodní úmluvy

Úmluva o právech dítěte – Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

seznam použitých právních předpisů

OSPOD – orgán sociálněprávní ochrany dětí

PMS – Probační a mediační služba

ZoSPOD – Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálněprávní ochraně dětí

ZSM – Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže

slovníček pojmů

Dítě – Pojem dítě přesně definuje čl. 1 Úmluvy OSN o právech dítěte. Podle tohoto ustanovení se dítětem rozumí každá osoba mladší 18 let. Podobně dítě definuje § 126 trestního zákoníku. ZoSPOD definuje dítě v § 2 odst. 1 tak, že dítětem rozumí nezletilou osobu. Podle § 30 odst. 1 nového občanského zákoníku se zletilosti nabývá dovršením osmnáctého roku věku.

Kurátor – Podle § 31 odst. 3 ZoSPOD kurátor pro děti a mládež vykonává sociální kuratelu a je zaměstnancem obce s rozšířenou působností.

Sociální kuratela – Spočívá v provádění opatření směřujících k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte. Skupiny dětí spadající pod sociální kuratelu vymezuje § 6 písm. c) a d) ZoSPOD. Jde o děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší patnácti let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití. A děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte.

Policejní orgán – Jde o jeden z orgánů činných v trestním řízení a zásadně podle § 12 trestního řádu se jím rozumí útvary Policie České republiky a další orgány, např. Generální inspekce bezpečnostních sborů apod.

Výslech – Z kriminalistického hlediska je výslech procesem, jehož cílem je získat úplnou a pravdivou výpověď o vyšetřované události. Jde o širší pojem, který z právního hlediska zahrnuje jak tzv. „výslech“, tak tzv. „podání vysvětlení“. Z právního hlediska výslech upravuje zejména § 91 an. trestního řádu a týká se obviněných osob, tj. osob, proti kterým bylo zahájeno trestní stíhání podle § 160 trestního řádu. U dětí mladších patnácti let výslech podle § 91 an. trestního řádu nepřichází v úvahu a mluvíme o podání vysvětlení. Budeme-li níže v textu používat pojem výslech bez upřesnění, budeme mít na mysli výslech z kriminalistického hlediska.

Podání vysvětlení – Podáním vysvětlení se rozumí procesní úkon odlišný od výslechu podle § 91 a násl. trestního řádu. Vysvětlení je úkon typický pro prvotní fázi trestního řízení před zahájením trestního stíhání. Podání vysvětlení je upraveno zejména v § 158 odst. 5 až odst. 10 trestního řádu.

Restorativní justice – Právně-filozofický koncept pojetí trestní spravedlnosti, který protiprávní čin chápe především jako škodu a újmu způsobenou poškozenému, a proto klade daleko větší důraz na vztah pachatel–poškozený a nikoli na vztah pachatel–stát. Protiprávním činem dochází na straně pachatele ke vzniku povinností a závazků, přičemž „*hlavním závazkem je dát věci do pořádku*“¹. Do procesu nápravy a hledání spravedlnosti jsou následně zapojeni všichni, jichž se protiprávní čin dotkl, tedy především poškozený a pachatel, ale také jejich komunity. V průběhu procesu je kladen důraz především na potřeby poškozeného a posílení osobní odpovědnosti pachatele v procesu nápravy.²

¹) ZEHR, H. Úvod do restorativní justice. Přeložily Ludmila Hasmanová a Lenka Ouředníčková. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci, 2003. s. 13.

²) Ibid., s. 14.

Problematicke řízení ve věcech dětí mladších 15 let, které jsou podezřelé ze spáchání činu jinak trestného, je obecně věnována jen malá pozornost. V zákoně, konkrétně hlavě III. ZSM, je upraveno pouze soudní stadium řízení, a to jen velmi stručně. Ve zbytku se ZSM v § 96 odkazuje na použití občanského soudního řádu a zákona ozvláštních řízení soudních.

Podobně lakonická je i právní úprava role kurátora mládeže. S novelou ZoSPOD účinnou od 1. 1. 2013 se sice kurátoři pod pojmem „sociální kurately pro děti a mládež“ do českého právního řádu opět vrátili, k jejich postavení v rámci tohoto řízení však zákon nestanoví nic.

V důsledku tohoto stavu se kurátoři pro děti a mládež často ocitají v jakémsi „právním vakuu“. Především v průběhu přípravného řízení, kdy případ dítěte mladšího 15 let ještě nebyl předán soudu pro mládež, pro svůj postup nemají jasnou zákonnou oporu. Musí tak vycházet z obecnějších zásad trestního řízení, upravených především v trestním řádu a v ZSM v části vztahující se na mladistvé, tak i z obecných pravidel poskytování sociálněprávní ochrany dětí podle ZoSPOD. Přitom právě ZoSPOD nezapře, že i když děti mladší 15 let zahrnuje do okruhu dětí, na něž se sociálněprávní ochrana dětí zaměřuje zejména, je primárně koncipován na řešení rodinněprávní problematiky a výchovných problémů dětí nedosahujících intenzity činu jinak trestného.

Cílem tohoto manuálu je poskytnout kurátorům mládeže praktického právního rádce, v němž naleznou informace o tom, jaká práva mají děti mladší 15 let při podání vysvětlení na policii, jakou úlohu by při tomto úkonu měli hrát právě kurátoři a jaká práva jsou jim za tímto účelem svěřena. Současně se manuál věnuje i otázce, jaké právní nástroje může kurátor při práci s podezřelým dítětem využít již v průběhu řízení, aby nakonec vůči dítěti nemusela být uplatňována ta nejpřísnější opatření a aby se ve vhodných případech dítě mohlo soudnímu řízení i vyhnout. V neposlední řadě je v manuálu věnována pozornost i spolupráci kurátora s Probační a mediační službou již v průběhu přípravného řízení a službám, které může Probační a mediační služba těmto dětem a jejich rodinám v daném stadiu řízení nabídnout.

Kromě platné právní úpravy vychází manuál i z našich praktických zkušeností, které jsme měli možnost získat nejen právním zastupováním dětí a jejich rodičů v řízeních o činu jinak trestném, ale i přímo od kurátorů dětí a mládeže na seminářích k této problematice organizovaných Ligou lidských práv na podzim roku 2013.

Manuál je určen především kurátorům mládeže, přesto může být cenným zdrojem informací i pro další odborníky, kteří s touto kategorií dětí přicházejí ve své praxi do kontaktu. Stejně tak může manuál sloužit jako alespoň částečný průvodce pro děti a jejich rodiny na spletité cestě řízením o činu jinak trestném.

Věříme, že tento manuál bude nejen přínosem pro kurátory v jejich práci s dětmi mladšími 15 let a jejich rodinami, ale že současně přispěje i k větší ochraně procesních práv těchto dětí a prosazování jejich nejlepšího zájmu.

Leden 2014

Autoři

I.

role kurátora u výslechu dítěte

I.1. role, pocity a potreby jednotlivých účastníků

Policista – jeho úkolem je především objasnit, zda se skutečně stal protiprávní čin, z něhož je dítě podezřelé, kdo jej spáchal a proč. Přitom musí přísně dodržovat své povinnosti, vyplývající především z trestního řádu a závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010 o činnosti na úseku mládeže.

Kurátor – na rozdíl od policisty **nevyšetřuje**. U výsledku je proto, aby zajistil, že s dítětem bude zacházeno s ohledem na jeho věk a rozumové schopnosti a že nebude vystaveno většímu stresu, než je nezbytně nutné. Během výsledku by dítěti neměl klást otázky týkající se protiprávního činu, a to ani na žádost policistů, kteří mohou mít např. problém s navázáním kontaktu s dítětem. V takovém případě by totiž v představách dítěte mohlo snadno dojít k záměně rolí jednotlivých účastníků a dítě by pak již jen stěží mohlo chápat, že kurátor je u výsledku jako jeho podpora a nestojí na straně policie proti němu. Bližší informace k roli a nástrojům kurátora u výsledku dítěte jsou obsaženy v podkapitole 9.

Rodiče dítěte – nemají právo se výsledku dítěte zúčastnit, avšak zásadně o něm musí být vyrozuměni (viz podkapitola 2.). Vyrozumění o výsledku dítěte může být pro rodiče šok, a proto mohou zažívat velký stres, strach, pocit bezmoci i vzteku. V důsledku toho mohou často zapomenout zdůraznit důležité informace, např. o zdravotním stavu dítěte. Proto je nutné se jich na všechny důležité informace aktivně doptat (viz podkapitola 3.) a též je náležitě poučit o právech dítěte, především o právu na advokáta (viz podkapitola 7.). Poukazem na to, že rodič určitou informaci sám nesdělil, ačkoli měl k tomu příležitost, se státní orgány nezbuavují své odpovědnosti za provedení výsledku dítěte v souladu s právem dítěte na zvláštní zacházení (viz podkapitola 4.).

Dítě – pocity a chování dítěte u výsledku se velmi liší v závislosti na osobnosti dítěte a jeho předchozí zkušenosti s policejním orgánem. Dítě, které se však v této situaci ocitá poprvé, bude s velmi vysokou pravděpodobností velmi zaskočené a vystresované a jeho jediným přáním bude, aby to celé co nejdříve skončilo a ono mohlo jít zpátky domů. Takové dítě současně dobře nerozumí tomu, kdo je kurátor a jaká je jeho úloha u výsledku. Proto je důležité, aby kurátor trval na soukromém rozhovoru s dítětem, kde by mu v klidu vše jasně vysvětlil a dal dítěti potřebný čas, aby nové informace

zpracovalo. Ne všichni policisté budou tomuto požadavku nakloněni, avšak kurátor by měl na soukromém rozhovoru s dítětem trvat.

I.2. povinnost policie informovat o podání vysvětlení

Policie má podle § 158 odst. 5 trestního řádu povinnost před podáním vysvětlení informovat **zákonného zástupce** nezletilého. Zákonným zástupcem je rodič, ale může jím být i např. poručník, pokud dítě nemá rodiče nebo rodiče byli zbaveni rodičovské odpovědnosti. V běžných záležitostech dítě zastupuje i pěstoun. Podání vysvětlení není běžná záležitost, nicméně je vhodné, aby policie informovala jak zákonného zástupce, tak pěstouna.

POZOR – Povinnost informovat policie nemá, pokud vysvětlení nelze odložit a není možné zástupce vyzoomět. Co to znamená? Čl. 7 odst. 6 závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010 o činnosti na úseku mládeže k tomu uvádí: „O provádění úkonu s dítětem mladším 15 let je nutné vždy vyzoomět zákonného zástupce. Nelze-li zákonného zástupce z **objektivních důvodů** vyzoomět či věc nesnese odkladu, **sepíše o tom policista úřední záznam a zákonného zástupce vyzoomí neprodleně poté.**“

Objektivním důvodem je například aktuální nedostupnost rodičů, protože jsou v zahraničí a nelze se s nimi spojit, nebo matka je v nemocnici a nelze se s ní spojit apod. Objektivita důvodů je dána pouze v případě, že policejní orgán za účelem vyzoomění rodičů vynaložil veškeré úsilí, které lze po něm rozumně požadovat. To v praxi může znamenat, že v případě, že se policejní orgán nemůže dovolat jednomu z rodičů, pokusí se vyzoomět druhého. Pokud ani to není možné, je jistě oprávněné po policejním orgánu požadovat, aby s určitým odstupem opět zkusil čísla obou rodičů vytočit (rodič mohl např. cestovat v autobuse a mobilní telefon nemusel vůbec slyšet). Na seminářích

jsme se setkali i s tím, že pokud kurátor dítě a jeho rodinu již znal a věděl, že rodiče dítěte jsou např. nezaměstnaní a že se přes den zdržují doma, poslal policejní orgán do místa bydliště dítěte za účelem vyrozumění rodičů hlídku.

Subjektivní důvody, tj. důvody, kdy si policejní orgán myslí, že není vhodné vyrozumět zákonné zástupce dítěte, jsou vyloučeny.

Budeme-li chápat podání vysvětlení jako zásah do osobní svobody, což je plně na místě, má policie podle § 24 odst. 2 zákona o policii povinnost informovat osobu, kterou dítě označí, aby byla informována. Může se jednat o jinou osobu než o rodiče, např. babičku nebo trenéra karate. Zároveň v případě dětí mladších patnácti let § 24 odst. 2 zákona o policii přímo zavazuje policii informovat i zástupce OSPOD.

I.3. povinnost policie dotázat se na informace

Policie nemá pouze povinnost informovat, ale má i povinnost se na určité informace dotázat, přičemž přirozeným partnerem policie může být kromě dítěte a rodičů právě kurátor. Jde zejména o informace ohledně zdravotního stavu dítěte, kdy dítě může mít např. mentální postižení či trpět ADHD anebo může být diabetikem. To znamená, že ještě před podáním vysvětlení by měla policie zjišťovat psychické, zdravotní a jiné zvláštnosti dítěte podávajícího vysvětlení.

To je důležité z toho důvodu, že policie musí průběh vysvětlení zorganizovat a plánovat s ohledem na zvláštní vlastnosti dítěte. To znamená, že pokud má dítě duševní poruchu, měl by být u vysvětlení přítomen specialista, který umí s takovým dítětem zacházet, pokud dítě má ADHD, je na místě zorganizovat podávání vysvětlení s ohledem na omezenou schopnost udržet pozornost, případně mu musí být zajištěna strava či dostupné potřebné léky.

I.4. právo dítěte na zvláštní zacházení

Podle § 3 odst. 4 ZSM orgány činné v trestním řízení mají postupovat tak, aby další vývoj dítěte byl co nejméně ohrožen. Tato povinnost odráží právo na zacházení, které je v „nejlepším zájmu“ dítěte, a z toho plynoucí právo na zvláštní, přiměřené zacházení.

Definovat nejlepší zájem dítěte a přiměřenost zacházení je obtížné. Vždy bude potřebné hodnotit konkrétní situaci konkrétního dítěte, přičemž je nutné vzít v úvahu: a) osobní kontext, b) situaci dítěte a c) potřeby dítěte. Konkrétněji bude třeba vzít v úvahu: věk, pohlaví, duševní a fyzickou vyspělost, zkušenosti, příslušnost k etnické skupině, zdravotní postižení (tělesné, smyslové nebo duševní). Dále sociální a kulturní kontext, ve kterém dítě žije, jako je přítomnost nebo nepřítomnost rodičů; jestli dítě vůbec žije s rodiči; kvalita vztahů mezi pečujícími osobami (typicky rodiče, ale nejenom rodiče) a dítětem; bezpečnost prostředí, ve kterém dítě žije; širší rodina apod.

Vezmeme-li si to ve vztahu k výsledku, tak každý výsledek musí být proveden tak, aby odpovídal právu na zvláštní zacházení. Toto právo bude tím silnější, čím je dítě zranitelnější. Zranitelnější bude typicky mladší dítě ve srovnání se starším dítětem, dítě s postižením ve srovnání s dítětem bez zdravotního postižení, dítě pocházející z etnické skupiny s odlišnou kulturou ve srovnání s dítětem, které pochází z typicky české rodiny, apod.

Při výslechové situaci je nutné se zaměřit na faktory ovlivňující náročnost výslechu:

- **místo** (užití speciálních výslechových místností, pomůcek, nahrávání výslechu)
- **doba výslechu a délka výslechu**
- **zvlášť šetrně vedený výslech**
- **aktivní nebo pasivní přítomnost psychologa/pedagoga**
- **aktivní nebo pasivní přítomnost důvěrníka dítěte** (např. rodiče nebo rodinného známého)

Kurátor si může tyto jednotlivé faktory ohlídat a srovnat je s tím, co by podle jeho názoru dítě potřebovalo, vezme-li v úvahu jeho zranitelnost. Například není příliš vhodné, aby výslech probíhal v 6:15 ráno. Naopak ve většině případů bude vhodné, aby u dětí mladších patnácti let výslech probíhal ve speciální výslechové místnosti a průběh výslechu byl zachycen na kameru.

Jiný příklad, dítě má problém se soustředit déle než 30 minut, je proto vhodné, aby výslech byl tomuto režimu přizpůsoben a po 30 minutách následovala desetiminutová pauza. Dítě pochází z afghánské rodiny, která získala v ČR azyl. I když dítě plyně mluví česky, může být na místě, aby byl přítomen tlumočnicko do jazyka darí. Dítě s mentálním postižením se dopustilo násilného činu jinak trestného, je na místě, aby byl do výslechu aktivně zapojen dětský psycholog. Dítě požádá o přítomnost důvěrníka, nejstaršího sourozence, protože mu důvěřuje a cítí se v jeho přítomnosti bezpečně. Může být plně na místě zajistit u výslechu pasivní přítomnost tohoto důvěrníka apod.

1.4.1. místo výslechu dítěte

Podle článku 7 odst. 8 závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010 o činnosti na úseku mládeže se výslech dětí mladších patnácti let provádí zpravidla ve **speciální výslechové místnosti**.

Podle tohoto pokynu je možné provádět výslech i na jiném místě, a to:

- **pokud speciální výslechová místnost není k dispozici nebo**
- **pokud to není pro dítě výhodné.**

Toto jiné místo, ale s ohledem:

- **na okolnosti případu a**
- **duševní a mravní vývoj dítěte**

Ize vybrat pouze tehdy, pokud může přispět **ke správnému provedení úkonu a k dosažení žádoucího výsledku**. Správné provedení úkonu mimo jiné znamená zákonné provedení výslechu, tedy i povinnost zvláštního zacházení s dítětem. Dosažení

žádoucího výsledku nelze chápat tak, že by se mělo dosáhnout toho, aby se dítě přiznalo, nýbrž toho, že prostředí nebude negativně ovlivňovat výslechovou situaci.

POZOR – Výslech dítěte mladšího patnácti let ve speciální výslechové místnosti by měl být pravidlem, nikoliv výjimkou. Bohužel lze poukázat na to, že v roce 2012 bylo pouze asi **3,2 %** podezřelých dětí vyslechnuto ve speciální výslechové místnosti (v absolutních číslech se jednalo o 14 dětí). Praxe je, zdá se, zcela opačná, proto je na místě, aby kurátoři vyžadovali primárně výslechy dětí ve speciálních místnostech, a to navzdory neochotě policejních orgánů.

Ačkoli jsou stále zřizovány nové speciální výslechové místnosti, jejich počet zůstává poměrně nízký. Podle informací Ministerstva vnitra bylo ke dni 30. 5. 2013 v celé České republice celkem 44 speciálních výslechových místností.¹ Konkrétní počet speciálních výslechových místností v jednotlivých krajích bohužel nemáme k dispozici, ale i kdyby byly místnosti rovnoměrně rozprostřeny mezi kraji, stále by na jeden kraj vycházely pouze 3 speciální výslechové místnosti.

1.4.2. využití pomůcek při výslechu

I v případě pachatelů činů jinak trestných lze využít při výslechu různých pomůcek, např. dvojice loutek JÁJA a PÁJA. Podle článku 8 závazného pokynu policejního prezidenta č. 167/2010 o činnosti na úseku mládeže využití pomůcek bude na místě zejména v případě, kdy dítě není schopno popsat skutkový děj:

- pro **nízký věk**
- pro **mentální postižení**

¹⁾ Konkrétně se jedná o 43 speciálních výslechových místností a 1 speciální výslechovou místnost zřízenou v rámci Vyšší policejní školy a Střední policejní školy v Holešově, která slouží k výukovým účelům specializačního kurzu, ale je možné ji využít i pro běžné výslechy.

- při obtížnosti popsání takového skutkového děje, kdy **nejasné slovní označení, ostych či neznalost brání podat jasné vysvětlení** nebo
- **jde o osobu jinak zdravotně postiženou** nebo **indisponovanou**.

Podle článku 8 odst. 2 pokynu policejního prezidenta č. 167/2010 je práce s loutkami svěřena zejména specialistům a mimorezortním subjektům – lékařům, psychologům, psychiatrům, sexuologům apod. Je na místě, aby kurátor vždy vyžadoval, aby s loutkami pracoval jenom expert. V případě pochybností o specializaci je povinností kurátora na toto upozornit a požadovat, aby byla zajištěna přítomnost experta.

POZOR – Výslech dítěte s využitím pomůcek by přitom měl být vždy nahráván, a to především z toho důvodu, aby i později v průběhu řízení bylo možné sledovat gesta i mimiku dítěte a ověřit, že jeho výpověď s využitím pomůcek nebyla vyslychajícím špatně interpretována, případně že vyslychající nemanipuloval před dítětem s loutkami takovým způsobem, který by mohl výpověď dítěte ovlivnit.

1.4.3. zvláště šetrné zacházení při výslechu a přítomnost psychologa

U každého výslechu dítěte si musí policejní orgán počínat šetrně. Při výslechu týkajícím se okolností, jejichž ožívání v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní a mravní vývoj dítěte, má policejní orgán podle § 102 trestního řádu povinnost:

- **počínat si zvláště šetrně** a
- po obsahové stránce tak, aby **výslech v dalším řízení zpravidla už nebylo třeba opakovat**.

Toto ustanovení primárně dopadá na situace, kdy je dítě obětí trestné činnosti, např. násilné trestné činnosti ze strany jednoho z rodičů. Nicméně lze takto postupovat i v případech, kdy je dítě samo pachatelem činu jinak trestného a ožívání okolností

tohoto činu v paměti by vzhledem k jeho věku či duševnímu stavu² mohlo nepříznivě ovlivnit jeho duševní a mravní vývoj. Kurátor může tento postup navrhnout, bude-li mít za to, že je to na místě.

Zároveň podle § 102 trestního řádu, k výslechu týkajícího se okolností, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní a mravní vývoj dítěte, má policejní orgán povinnost:

- **přibrat orgán sociálněprávní ochrany dětí** (to je samozřejmé, je-li dítě pachatelem) nebo
- jinou **osobu mající zkušenosti s výchovou mládeže**, která přispěje ke správnému vedení výslechu.

Touto jinou osobou by měl být zejména psycholog, který dohlíží na to, aby výslech neměl nepříznivý vliv na psychiku dítěte. Orgán sociálněprávní ochrany dětí i psycholog můžou podle § 102 trestního řádu navrhnout:

- **odložení výslechu** či
- **přerušeni výslechu.**

Otázka, zda přibrat kurátora, nebo jinou osobu, není nutně otázkou buď anebo. Naopak je vhodné, aby u výslechu podezřelých dětí byl kurátor přítomen vždy a podle konkrétních okolností případu byl případně přibrán další specialista. Vždy je však nutné mít na paměti, že přibraná osoba by měla být poučena o svém právu žádat odloženi či přerušeni výslechu. Pokud to policejní orgán neučiní, je povinností kurátora ho na tuto povinnost upozornit a požadovat nápravu.

²⁾ Trestní řád sice výslovně hovoří pouze o věku dítěte, avšak i komentář k trestnímu řádu uvádí, že druh a okruh okolností, jejichž ožívování v paměti by mohlo nepříznivě ovlivňovat duševní a mravní vývoj osoby mladší 18 let, „bude v každém konkrétním případě jiný a podmíněný zejména věkem vyslychané osoby, stupněm jejího rozumového, duševního a mravního vývoje, dosavadními zkušenostmi s takovými okolnostmi, charakterem trestné činnosti a povahou okolností, o nichž má osoba mladší 18 let vypovídat [...]“: Více viz ŠÁMAL, P. et al. Trestní řád. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. s. 1500.

I.5. účast zákonného zástupce a důvěrníka dítěte

V trestních předpisech chybí úprava přítomnosti tzv. důvěrníka. V občanskoprávních předpisech je důvěrník upraven v § 100 odst. 4 občanského soudního řádu, podle kterého má dítě právo na to, aby při výslechu před soudem byl přítomen důvěrník dítěte. I když v trestních předpisech chybí výslovná úprava důvěrníka dítěte při výslechu, lze s ohledem na argument nejlepšího zájmu dítěte přítomnost důvěrníka zajistit už v předsoudním stadiu. Důvěrník totiž vystupuje jako psychická a emocionální podpora dítěte. Dítě nezastupuje, neměl by za dítě mluvit, vyjadřovat svůj vlastní názor na položenou otázku nebo svůj názor na to, jak by asi dítě chtělo odpovědět. Může však dohlédnout na to, aby byla výpověď dítěte vyslychajícím správně pochopena a zaznamenána.³

Důvěrníkem může být:

- kdokoli, koho **jako důvěrníka označí dítě**, nelze-li tomu rozumně odporovat
- **zákonný zástupce dítěte**, nelze-li tomu rozumně odporovat

Policejní předpisy upravují pouze postavení zákonných zástupců. Článek 7 odst. 6 pokynu policejního prezidenta č. 167/2010 jen upravuje, že o provádění úkonu s dítětem mladším 15 let je nutné vždy vyzoomět zákonného zástupce. Nelze-li zákonného zástupce z objektivních důvodů vyzoomět či věc nesnese odkladu, sepíše o tom policista úřední záznam a zákonného zástupce vyzoomí neprodleně poté.

Podle článku 8 odst. 5 závazného pokynu policejního prezidenta č. 8/2002, v souladu s nímž, policista-specialista na mládež může ke služebnímu úkonu přibrat zákonného zástupce dítěte, pokud to k prověřování věci přispěje. V takovém případě je přibrání zákonného zástupce na uvážení policejního orgánu (policista „může“ přibrat).

³) Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona č. 404/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony.

Navíc čl. 8 odst. 7 ve spojení s odst. 12 závazného pokynu stanoví, že jako třetí osoba nemůže být přiřazen zákonný zástupce, který má být vyslechnut k hodnocení rozumového vývoje dítěte, jeho povahových vlastností a zájmů, způsobu výchovy v rodině a materiálních podmínek, ve kterých vyrůstá, jakož i k tomu, kdy se o závadném chování dítěte dozvěděl, od koho, jaká výchovná opatření byla přijata apod.

I.6. poučení dítěte před zahájením výslechu

KAZUISTIKA:

Před začátkem výslechu byl Michalovi dán k podpisu standardizovaný formulář s poučením – stejný, jakým jsou poučování dospělí. Ze strany policistů mu bylo sděleno, že je povinen vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Rovněž byl poučen o trestních následcích křivého obvinění a byla mu objasněna skutková podstata pomluvy, poškození cizích práv a nadržování. Když se policistů zeptal, zda může mít u výslechu obhájce, policisté jej informovali, že dítě právo na obhájce nemá. O právu na právní pomoc advokáta při podání vysvětlení pomlčeli.

Obecně je poučovací povinnost upravena v § 2 odst. 13 trestního řádu. Ve vztahu k dětem mladším patnácti let poučovací povinnost zvlášť upravena není, nicméně lze se opřít ještě o § 42 zákona o soudnictví ve věcech mládeže, podle něhož jsou všechny orgány povinny vždy mladistvého poučit o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění. **Dítě by mělo být poučeno tak, aby poučení porozumělo.** Co se týče samotného obsahu poučení, je nutné dítě poučit:

- o **právu nevypovídat**
- o **právu na advokáta** (viz níže)
- o povaze a **průběhu řízení a jeho možných následcích.**

Naopak dítě nesmí být před započítím výslechu poučeno o tom, že musí vypovídat pravdu. I dítě mladší 15 let má v případě, že je vyslýcháno v postavení podezřelého, právo lhát. Je jen na něm, jakou obrannou strategii zvolí. Není však vyloučeno, aby

kurátor při soukromém rozhovoru s dítětem ještě před započítím výslechu dítěti **doporučil**, aby mluvilo pravdu.

POZOR – Může se stát, že dítě poučení neporozumí, anebo uvede, že rozumí, jenom proto, aby vyhovělo autoritě nebo aby nevypadalo hloupě. Proto je na místě si ověřit, jestli dítě poučení porozumělo a rozumí tomu, jaká má práva. Toho lze docílit otázkou, přičemž vhodnější než ptát se: „*Rozuměl jsi tomu...?*“ či „*Pochopil jsi to...?*“ je kontrolní otázka typu „*Co bys dělal, když...?*“. Případně požádat dítě, aby poučení zkusilo říci svými slovy. Zároveň je vhodné zajistit, aby se dítě mohlo kdykoliv v průběhu výslechu zeptat, pokud při poučování něčemu neporozumělo.

Jak může vypadat správné poučení?

- *Ve věci máš právo se vyjádřit ke všemu, co se ti klade za vinu, ale nejsi povinen vypovídat.*
- *Pokud budeš vypovídat, můžeš uvádět věci, které svědčí v tvůj prospěch.*
- *Máš právo mluvit svým mateřským jazykem. Mateřský jazyk je jazyk, kterým mluvíš odmalička.*
- *Při své výpovědi si nesmíš vůči nikomu jinému nic vymýšlet, co není pravda.*
- *V případě prokázání tvého protiprávního jednání bude věc řešit soud pro mládež.*
- *Po sepsání protokolu, na konci výslechu, si tento protokol přečteš, nebo ti bude přečten, a když budeš chtít něco v protokolu opravit, doplnit nebo změnit, tak to řekneš a protokol bude opraven.*

I.7. právo dítěte na právní pomoc

Samostatným problémem je právo na právní pomoc. ZSM paradoxně neupravuje pro děti mladší 15 let tzv. právo nutné obhajoby (na rozdíl od mladistvých pachatelů). Právo nutné obhajoby znamená, že mladistvému podezřelému musí být zajištěn obhájce již při prvním setkání s policejním orgánem⁴, typicky podání vysvětlení. V rámci dalšího řízení pak nelze provádět úkony, jichž se osobně účastní mladistvý, bez přítomnosti jeho obhájce. Obhájce se navíc může účastnit i dalších úkonů přípravného řízení.⁵

Nezajištění nutné obhajoby i dětem mladším 15 let je závažným zákonným nedostatkem. Jeho důsledky se dají alespoň částečně napravit správnou informací o možnosti požádat o právní pomoc. Podle § 158 odst. 5 trestního řádu má totiž každý při podání vysvětlení právo na právní pomoc advokáta.

POZOR – Právo na advokáta není srovnatelné s nutnou obhajobou. Advokát, který poskytuje právní pomoc při podávání vysvětlení, nevystupuje v roli obhájce. Právní pomoc advokáta při podání vysvětlení není srovnatelná s činností obhájce.

Advokát může poskytnout radu:

- o významu vysvětlení, jeho důležitosti pro další řízení a možných důsledcích pro dítě
- o možnosti odepřít vysvětlení
- o případné právní kvalifikaci skutkových okolností, o kterých dítě vypovídá, apod.

⁴⁾ § 42 odst. 2 písm. a) ZSM.

⁵⁾ Viz § 165 odst. 2 trestního řádu.

Advokát nemůže:

- zasahovat do výslechu kladením otázek
- domáhat se nahlédnutí do spisu
- domáhat se účasti na jiných úkonech, kterých se ten, kdo podává vysvětlení, neúčastní

O právu na advokáta je nutné dítě informovat, a to takovou formou, aby tomu porozumělo. Rovněž je na místě informovat i zákonné zástupce dítěte.

POZOR – Dítě se nemůže samo rozhodnout, že se vzdá práva na advokáta. Rozhodnout má vždy jeho zákonný zástupce. Výslech by neměl být zahájen do doby, než rozhodne jeho zákonný zástupce!

Ačkoliv má dítě při podání vysvětlení právo na právní pomoc advokáta, **nejedná se o právo na bezplatnou právní pomoc advokáta**. Policejní orgán není povinen jakýmkoliv způsobem opatřovat právní pomoc advokáta. **Pokud chcete, aby se podání vysvětlení zúčastnil advokát, bude si muset rodina právní pomoc advokáta hradit a vyhledat**. Pokud dítě nebo rodina požádá policejní orgán o právní pomoc advokáta a nemá možnost, jak se s advokátem spojit (např. mobilní telefon), policie jim musí toto spojení umožnit.

POZOR – Může se stát, že dítě nebo rodiče budou požadovat přítomnost „právníka“ nebo „obhájce“. Policejní orgán žádost nemůže ignorovat s odkazem, že zákon používá pojem „advokát“. Takový postup je přepjatě formalistický a jednoznačně v rozporu s právem dítěte.

I.8. chyby při vedení výslechu

KAZUISTIKA:

Michal nechtěl dlouhou dobu vypovídat. Policisté mu tedy začali postupně sdělovat, co už na něj údajně vypověděli jeho dospělí spolupachatelé, kteří byli vyslýcháni současně s ním. Když ani to nezabralo, prohlásila sociální pracovnice: „No, ty to na nás pěkně hraješ. Podívej, jestli nebudeš vypovídat, tak já jdu vyplňovat přihlášku, zůstaneš tu přes noc a ráno půjdeš do pastáku.“ A Michal se rázem přiznal ke všemu, co mu předtím policisté předestřeli.

Trestní řád obecně zakazuje tzv. kapciózní a sugestivní otázky. Podle § 101 odst. 3 trestního řádu svědkovi nesmějí být kladeny otázky, v nichž by byly obsaženy okolnosti, které se mají zjistit teprve z jeho výpovědi. Podle § 92 odst. 3 trestního řádu obviněnému musí být otázky kladeny jasně a srozumitelně bez předstírání klamavých a nepravdivých okolností; nesmí v nich být naznačeno, jak na ně odpovědět.

Kapciózní otázka = klamavá, úskočná, předestírající nepravdivé či nepotvrzené skutečnosti (ale i otázka nejasně formulovaná)

- *Proč jsi uhodil Janičku?* (kapciózní úskočná)⁶
- *Michale, co nám řekneš k tomu, že nám tvoji spolužáci pověděli o tom, jak jsi včera po vyučování uhodil Jirku?* (kapciózní obsahující nepravdivé skutečnosti)

Sugestivní otázka = návodná, manipulativní

- *Nebyl jsi náhodou včera s kamarády v lomu za městem?* (částečně sugestivní)

⁶⁾ Na této otázce lze velmi dobře pozorovat, že v hodnocení otázky jako kapciózní, sugestivní či neutrální hraje významnou roli i kontext, v němž je otázka položena. V případě, že se vyslýchající zeptá vyslýcháného dítěte, proč uhodilo Janičku za situace, kdy se dítě k této skutečnosti ještě nepřiznalo a vyslýchající nemá ani žádný jiný nezvratný důkaz o této skutečnosti (např. uhození sám neviděl), jedná se bezesporu o kapciózní úskočnou otázku, jak je naznačeno v textu. Zcela odlišné hodnocení této otázky však bude na místě v případě, že vyslýchávané dítě se již k uhození Janičky přiznalo a vyslýchající tak pouze zjišťuje důvody tohoto jeho jednání. V takovém případě je na místě posoudit otázku jako neutrální.

- *Já ti rozumím, tobě scházely peníze, a tak sis je chtěl opatřit jinak, vid?* (velmi sugestivní)

Neutrální otázka

- *Co jsi dělal včera odpoledne po škole?* (otevřená otázka)

POZOR – Při vedení výslechu je vždy potřebné pamatovat na:

- vysokou sugestibilitu dítěte
- jeho snahu vyhovět autoritě
- tendenci odpovídat „ano“ na uzavřené otázky
- tendenci preferovat krátkodobé benefity před dlouhodobými (tzn. bude-li mu slíbeno, že může jít domů, uvidí se s rodiči, přizná se ochotně k něčemu, co neprovedlo)
- nízkou pravděpodobnost, že by se dítě samo doptalo, pokud něčemu nerozumí (radši vymyslí odpověď)
- nutnost upozornit dítě na odpověď „nevím“.⁷

⁷⁾ Děti nechtějí působit hloupě, a proto se často snaží odpověď na položenou otázku vymyslet „za každou cenu“. Odpověď nevím je vůbec nenapadne, stejně jako si nutně nemusí uvědomovat to, že nepamatovat si určité skutečnosti není žádná ostuda.

I.9. role kurátora u výslechu

Roli kurátora vymezuje § 1 odst. 1 ZoSPOD. V rámci výslechové situace působí kurátor jako ochránce práva na příznivý vývoj (§ 1 odst. 1, písm. a) zákona) a oprávněných zájmů (§ 1 odst. 1, písm. b) zákona). U výslechové situace musí kurátor hledět na právo dítěte na příznivý vývoj, jinými slovy dávat pozor na to, aby výslech dítěte jakkoliv nepoškodil, netraumatizoval. Kurátor tak může před výslechem zjistit informace o zdravotním stavu dítěte, navrhnout konkrétní úpravy výslechové situace, sám kontaktovat nebo být dostupný pro zákonné zástupce a informovat je o průběhu řízení apod. Zároveň má kurátor povinnost chránit oprávněné zájmy dítěte, jinými slovy u výslechové situace navrhnout přerušování, trvá-li výslech nepřiměřeně dlouho, upozornit na nevhodnost výslechové taktiky, prostředí apod.

V průběhu výslechu kurátor může:

- přispět k navázání kontaktu mezi vyslýchající osobou a dítětem
- dohlížet na to, aby dítěti nebyly kladeny otázky kapciózní, sugestivní, nesrozumitelné
- dohlížet na to, aby sdělení dítěte bylo chápáno tak, jak je dítě ve skutečnosti myslelo (to je důležité zejména při protokolaci výpovědi dítěte)
- dohlížet, aby nedocházelo k vystavení dítěte nadměrné psychické nebo fyzické zátěži
- zajistit respektování potřeb dítěte

Kurátor by měl dohlédnout na to:

- zda dítě bylo poučeno správně, srozumitelně a přiměřeně svému věku
- zda dítě poučení porozumělo

Pro dosažení tohoto má kurátor právo:

- žádat o přerušení úkonu
- žádat o odložení úkonu
- upozornit na nevhodné poučení a žádat o zopakování poučení vhodnější formou
- upozornit na nesprávnou protokolaci při výslechu
- žádat o zaprotokolování výhrad k výslechu a výslechové situaci

II.

práce kurátora s rodinou
v průběhu řízení
a její vliv na výsledek

II.1. obecně o činu jinak trestném

V současnosti převládá názor, že pokud se dítě mladší 15 let dopustí činu jinak trestného, musí být jeho případ **vždy** projednán soudem pro mládež. Takový názor skutečně odpovídá původní představě autorů zákona o soudnictví ve věcech mládeže, která se promítla i do jeho znění.⁸

Podle § 90 odst. 1 ZSM nelze věc dítěte mladšího 15 let skončit v průběhu přípravného řízení, ale naopak státní zástupce má povinnost podat návrh na uložení opatření podle hlavy III. ZSM, a to i kdyby sám dospěl k závěru, že pro dítě bylo dosavadní řízení již dostatečné a žádné další opatření není třeba ukládat. Tato právní úprava je dlouhodobě kritizována. Je poukazováno především na paradox, že ze tří možných věkových kategorií pachatelů protiprávního jednání, tedy dětí mladších 15 let, mladistvých a dospělých, jsou to právě ti nejmladší, kdo se nikdy nemohou vyhnout soudnímu řízení. A to ani v případech, že svého činu litují, jsou připraveni nést za něj odpovědnost, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění jeho škodlivých následků.⁹ Naopak v případech mladistvých by podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže mělo mít v takovém případě **mimosoudní řešení přednost před formálním soudním řízením**.¹⁰

Důvod, proč tomu tak je, souvisí právě s původní představou autorů zákona ZSM, kteří nepředpokládali, že by ve věcech podezřelých dětí mladších 15 let bylo vůbec zahajováno přípravné řízení trestní, ale že by celý případ byl projednán až před soudem pro mládež v opatrovnickém řízení. Tato představa však byla jen těžko převoditelná do

⁸⁾ Viz § 90 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“).

⁹⁾ Srovnej podmínky pro uplatnění zvláštních způsobů řízení (tzv. odklonů) ve vztahu k mladistvým podle § 68 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

¹⁰⁾ Viz např. komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, ve kterém se uvádí, že „v systému soudnictví ve věcech mládeže mají postupy, opatření a řešení obnovující narušené sociální a právní vztahy a přispívající k předcházení trestné činnosti v zásadě přednost před postupy a opatřeními represivní povahy“. SOTOLÁŘ, A. In ŠÁMAL, P. et al. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 551.

praxe, protože není v silách soudu a ani to neodpovídá jeho povaze, aby sám opatřoval veškeré důkazy o protiprávním činu a jeho pachatelé.

Proto se praxe vyvinula v tom směru, že i v případě dětí mladších 15 let, ještě než je věc předána soudu pro mládež, policejní orgán zahajuje přípravné řízení a provádí úkony trestního řízení (především vyslýchá podezřelé děti i další osoby). Na rozdíl od mladistvých a dospělých tu však není zahajováno trestní stíhání. Fáze přípravného řízení před zahájením trestního stíhání se nazývá **prověřování** a v případě dětí mladších 15 let je ukončována tzv. **odložením věci**.

Děti mladší 15 let jsou tak do určité míry vystaveny před policejním orgánem stejnému řízení jako třeba mladiství či dospělí. Těžko proto mohou chápat, pokud u jejich staršího, mladistvého spolupachatele řízení v této fázi skončí, kdežto ony samy musí stanout před soudem, který jim bude ukládat opatření.

II.1.1. možnost mimosoudního řešení věci

Avšak i v takto přísně nastaveném právním systému je nutné si klást otázku, zda **je možné se ve vhodných případech soudnímu řízení ve věcech dětí mladších 15 let vyhnout a případ dítěte vyřešit bez toho, aby nutně stanulo před soudem pro mládež. Odpověď je ano.**

Povinnost státního zástupce podat návrh na uložení opatření podle hlavy III. ZSM se totiž „aktivuje“ pouze v případě, že policejní orgán věc **odkládá pro nedostatek věku pachatele**. Policejní orgán (nebo státní zástupce) tedy dospěje k závěru, že:

- k protiprávnímu jednání došlo,
- toto jednání má parametry trestného činu (tedy naplňuje některou ze skutkových podstat, jak jsou uvedeny v trestním zákoníku) a
- spáchalo je dítě, kterému v té době ještě nebylo 15 let (případně v den svých 15. narozenin¹¹⁾.

¹¹⁾ Viz § 25 ve spojení s § 139 trestního zákoníku.

V takovém případě se v usnesení policejního orgánu o odložení věci objeví, že se věc odkládá podle **§ 159a odst. 2 ve spojení s § 11 odst. 1 písm. d) trestního řádu**. Zjednodušeně řečeno právě tato ustanovení státnímu zástupci říkají, že nemá na vybranou a musí se obrátit na soud pro mládež.

Avšak i v případě dětí mladších 15 let může být věc odložena i z jiných důvodů, a to proto, že:

- 1. ve věci nejde o podezření z trestného činu, v případě dětí činu jinak trestného** (§ 159a odst. 1 trestního řádu); z tohoto důvodu může věc odložit jak policejní orgán, tak i státní zástupce; nebo
- 2. trestní řízení již naplnilo svůj účel** (§ 159a odst. 4 trestního řádu); z tohoto důvodu může věc odložit pouze státní zástupce, policejnímu orgánu tato pravomoc nepřísluší.

II.1.2. ve věci nejde o podezření z trestného činu

Je nutné si uvědomit, že aby určité protiprávní jednání dítěte mohlo být kvalifikováno jako čin jinak trestný, musí být **vysoce společensky škodlivé**. Tedy natolik společensky škodlivé, že je nutné ho projednat právě v režimu trestního řízení, a případně následně i řízení podle hlavy III. ZSM. To souvisí s tzv. zásadou **subsidiarity trestní represe**, vyjádřenou v § 12 odst. 2 trestního zákoníku¹², v souladu s níž lze trestní odpovědnost pachatele a důsledky s ní spojené uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

Zásada subsidiarity trestní represe bude hrát velmi významnou úlohu především u skutkových podstat **trestných činů proti majetku**¹³, typicky **trestného činu poškození cizí věci postříkáním, pomalováním či popsáním barvou nebo jinou látkou**,

¹² K zásadě subsidiarity trestní represe viz též stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 2013, sp. zn. Tpjn 301/2012. Stanovisko je dostupné na www.nsoud.cz.

¹³ Hlava V. trestního zákoníku.

u něž není stanovena dolní hranice škody, jež musí být takovým činem způsobena, aby mohl být postihován jako trestný čin či čin jinak trestný.¹⁴ Kdyby nebyla aplikovaná zásada subsidiarity trestní represe, bylo by pachatelem činu jinak trestného každé dítě, které popíše školní lavici. Takový přístup je absurdní.

KAZUISTIKA:

Chlapci P. bylo 12 let. Jednoho dne si se spolužákem zkrátily polední přestávku na oběd tím, že si vzali obyčejné fixy a na zeď školní tělocvičny jimi napsali 3 nápisy. Škole tak dohromady způsobili škodu dosahující zhruba 3 000,- Kč. Škoda, kterou způsobil přímo P., byla něco málo přes 300,- Kč. P. dostal za své chování důtku třídního učitele. Rodiče P. škole škodu uhradili s tím, že P. jim ji následně musel splácet ze svého kapesného. Zároveň P. potrestali tím, že mu omezili jeho volnočasové aktivity a místo nich jim P. musel více pomáhat při chodu domácnosti. Za této situace byla tedy reakce pomocí jiných odpovědnostních mechanismů než trestního práva (školského zákona a rodičovské odpovědnosti) dostatečná a v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe nebylo ani přípustné, aby byl případ řešen ještě i jako čin jinak trestný, byť čistě formálně jednání naplňovalo znaky skutkové podstaty poškození cizí věci podle § 228 odst. 2 trestního zákoníku.

K zásadě subsidiarity trestní represe přistupuje i to, že za čin jinak trestný by nemělo být považováno takové jednání, u něž si dítě nebylo s ohledem na svůj **věk** a **stupeň svého rozumového rozvoje** schopno uvědomit jeho protiprávnost nebo společenskou škodlivost, anebo ovládnout své jednání.¹⁵ I Nejvyšší soud dospěl k závěru, že aby bylo možné postihovat dítě za čin jinak trestný, musí dítě jednat tzv. **zaviněně**¹⁶, i když vymezení zavinění se zde přibližuje spíše tomu, co je u mladistvých označováno jako **rozumová a mravní vyspělost**.

Ta se samozřejmě odvíjí především od **věku dítěte**, ale i od jeho **osobnostních charakteristik, zdravotního stavu** (např. mentálního postižení) a **prostředí, v němž dítě vyrůstá**, a závisí též na **povaze konkrétního činu**. Je samozřejmé, že pokud dítě žije v neutěšeném prostředí, ve kterém jsou na denním pořádku hádky a rvačky, bude si společenskou škodlivost např. výtržnictví uvědomovat až v mnohem pozdějším

¹⁴) § 228 odst. 2 trestního zákoníku.

¹⁵) SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. In KRATOCHVÍL, V. et al. Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 697.

¹⁶) Viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 4. 2008, sp. zn. 8 Tdo 514/2008. Rozsudek je dostupný na www.nsouid.cz.

věku než dítě, které žije v klidném a harmonickém prostředí. Naopak u těch nejzávažnějších trestných činů, jako je např. vražda, bude dítě obvykle schopno seznat jeho společenskou škodlivost již velmi brzy, často již ve věku, kdy zahajuje povinnou školní docházku.¹⁷ Ani tento závěr však nelze aplikovat jako pravidlo a vždy je proto nutné **zohlednit konkrétní okolnosti případu.**

KAZUISTIKA:

Chlapci P. bylo třináct let, avšak v důsledku těžkého mentálního postižení odpovídala jeho rozumová vyspělost 4–6letému dítěti. P. nechápal rozdíl mezi životem a smrtí. Při hře u vody se svým devítiletým kamarádem do něj strčil a kamarád upadl hlavou do kaluže. P. po něm poté ještě skákal, nebyl totiž schopen si uvědomit, jaké následky může jeho jednání mít a že tím kamaráda ohrožuje na životě. Případ bohužel skončil smrtí kamaráda, u nějž došlo k udušení, nejspíše z utopení. P. však nemohl být činěn odpovědným za čin jinak trestný, protože u něj nebyla dána dostatečná rozumová a mravní vyspělost, a proto nejednal zaviněně. Bylo tedy na místě, aby policejní orgán v takovém případě věc odložil z důvodu, že nejde o podezření z trestného činu (§159a odst. 1 trestního řádu) a aby řízení před soudem pro mládež ani nebylo zahajováno. Takový případ může být řešen pouze v rámci systému sociálněprávní ochrany dětí podle ZoSPOD, případně v režimu občanského zákoníku.

II.1.3. řízení naplnilo svůj účel

I v případě, že není na místě věc odložit z důvodu, že ve věci nejde o podezření z trestného činu (resp. činu jinak trestného), není řízení před soudem pro mládež nevyhnutelné. Stále zde totiž existuje možnost rozhodnout o tom, že věc se neodkládá pro nedostatek věku pachatele, ale protože **účelu řízení již bylo dosaženo (§ 159a odst. 4 trestního řádu)**. Z tohoto důvodu však případ může odložit **pouze státní zástupce**, policejní orgán toto rozhodnutí učinit nemůže.

Je pravda, že tento důvod odložení věci byl do trestního řádu přijat ve vztahu k mladistvým a dospělým pachatelům, a to především pro případy, kdy již před

¹⁷⁾ SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. In KRATOCHVÍL, V. et al. Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 697.

zahájením trestního stíhání bylo zřejmé, že trestní řízení bude následně zastaveno pro neúčelnost. Ustanovení upravující odložení věci pro neúčelnost i přímo odkazuje na právní úpravu zastavení řízení (konkrétně § 172 odst. 2 písm. c) trestního řádu). Není však důvod, proč by se tato právní úprava nemohla ve vhodných případech aplikovat i na děti mladší 15 let. Naopak tímto způsobem lze v současnosti alespoň částečně modifikovat jinak velmi přísně nastavenou právní úpravu.

Při rozhodování, zda byl v konkrétním případě účel řízení již naplněn, se posuzují na jedné straně skutečnosti, které se váží k trestnému činu, respektive v případě dětí mladších 15 let **k činu jinak trestnému**, a na straně druhé skutečnosti, které se váží **k chování pachatele po spáchání činu**. Konkrétně tedy státní zástupce bude moci věc odložit pro neúčelnost, pokud bude zřejmé, že účelu řízení bylo již dosaženo, a to s ohledem na:

- význam a míru porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl činem dotčen
- způsob provedení činu
- následek činu **nebo**
- okolnosti, za nichž byl čin spáchán

a

- chování pachatele po spáchání činu, zejména jeho snahu nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky¹⁸⁾.

U dětí mladších 15 let by přitom státní zástupce neměl trvat na tom, aby škodu, kterou činem jinak trestným způsobily, nahradily v plné výši, nebo aby nahradily alespoň její část. Stejně tak je tomu i s peněžitým zadostiučiněním za způsobenou materiální újmu. Některé děti mohou být totiž zcela bez prostředků a ani si je v důsledku svého věku nemohou opatřit prací. Na druhou stranu za některé děti mohou škodu uhradit rodiče, avšak ani to nevypovídá nic o tom, zda dítě přijímá odpovědnost za to,

¹⁸⁾ § 172 odst. 2 písm. c) trestního řádu.

co udělalo, a zda má snahu odčinit nepříznivé následky svého jednání. Proto je třeba v rámci tohoto kritéria věnovat pozornost především skutečnosti, **jestli dítě hledá způsob, jak v rámci svých sil a možností škodu a jiné následky činu jinak trestného napravit** (např. pomocí poškozenému, omluvou apod.).

Je pravda, že státní zástupci dnes tento důvod odložení věci ve vztahu k dětem mladším 15 let vůbec nevyužívají. Minimálně je využíván i ve vztahu k mladistvým a dospělým pachatelům. Přesto je možné, že důvodem této praxe je především skutečnost, že si této možnosti ani nejsou vědomi, respektive jsou přesvědčeni, že případy dětí mladších 15 let musí být řešeny vždy soudem pro mládež.

Setkali jsme se s tím, že pokud státní zástupce opravdu konkrétní dítě mladší 15 let před soud poslat nechtěl, hledal jakýkoli způsob, jak věc odložit z důvodu, že ve věci nejde o podezření z činu jinak trestného (viz výše 1.2.). Za tímto účelem dochází např. k umělému snižování způsobené škody apod. A právě v těchto případech je právně daleko čistší řešení věc odložit pro neúčelnost.

POZOR – Při uvažování o tom, zda je vhodné a nutné určité dítě vystavit řízení před soudem, je třeba se zabývat daleko více jeho osobností (zda se jedná o dítě úzkostné nebo obzvláště citlivé, pro které by takové řízení mohlo představovat nepřiměřenou zátěž) a jeho postojem k jím spáchanému činu jinak trestnému (zda je u dítěte patrná upřímná lítost, přijetí odpovědnosti a aktivní snaha po nápravě).

Naopak až druhotné a v některých případech zcela bezvýznamné je, zda se dítě již v minulosti nějakého protiprávního jednání dopustilo, a už vůbec v tomto ohledu není rozhodující právní kvalifikace skutku (zda se dítě dopustilo nějakého závažnějšího činu jinak trestného). Mimo řízení před soudem pro mládež tak mohou být řešeny i velmi závažné případy.¹⁹

¹⁹⁾ Tyto závěry vyplývají z práva dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu v každé záležitosti, která se jej dotýká, podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, jakož i z práva dítěte na takové zacházení, které rozvíjí smysl dítěte pro důstojnost a čest, které znovu posiluje úctu dítěte k lidským právům a základním svobodám jiných a bere ohled na věk dítěte, napomáhá znovuzáclenení dítěte a zapojení dítěte do prospěšného působení ve společnosti podle čl. 40 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Viz Obecné vyjádření Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 – Práva dětí v systému soudnictví ve věcech mládeže (Children's

II.1.4. možnosti kurátora ovlivnit důvod, pro který je věc odkládána

Je jisté, že důvod, pro který je věc odkládána, má v rukou především policejní orgán a státní zástupce. Avšak i kurátor se může pokusit tento důvod ovlivnit.

Předně lze vždy policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci zaslat **podnět**, aby věc odložili z důvodu, že zde nejde o podezření z činu jinak trestného, nebo z důvodu, že účelu řízení bylo již dosaženo, pokud podle jeho názoru není u daného dítěte s ohledem na čin jinak trestný, kterého se dopustilo, a postoj dítěte k tomuto činu, soudní projednání případu nezbytné.

Možnost podat takový podnět zákon přímo neupravuje, ale zároveň ani nevylučuje. Pro orgány činné v trestním řízení může být navíc podnět cenným zdrojem informací, protože je to právě kurátor mládeže, kdo má k dítěti i jeho rodině nejbližší. Není třeba se držet ani nějaké předem stanovené formy, jde zde především o obsah. Přesto je nutné, aby z podnětu bylo patrné:

- komu je určen
- kdo jej činí
- jaké věci se týká
- co sleduje
- a musí být podepsán a datován²⁰

rights in juvenile justice), odst. 10 ve spojení s odst. 24, 25 a 27 [online]. [citováno 2. ledna 2014]. Dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRC%2fC%2fGC%2f10&Lang=en.

²⁰⁾ Ustanovení § 59 odst. 4 trestního řádu.

POZOR – V trestním řádu není výslovně zakotvena povinnost policejního orgánu a státního zástupce doručit kurátorovi usnesení o odložení věci. Kurátor se tak často s důvodem odložení může seznámit až ve chvíli, kdy ho již nelze žádným způsobem změnit.

Proto by měl kurátor již při prvním kontaktu s policejním orgánem policejní orgán **požádat**, aby mu **zaslal usnesení o odložení věci**, jakmile jej vydá. Policejní orgán i státní zástupce má ze zákona povinnost toto usnesení zaslat **pouze poškozenému, případně oznamovateli** trestného činu, pokud o to požádal. V praxi se však setkáváme s rozdílným přístupem v závislosti na regionu. V některých regionech je doručení tohoto usnesení odepřeno dokonce samotnému podezřelému dítěti a jeho zákonným zástupcům, a to přes jejich výslovnou žádost. V jiných regionech je naopak toto usnesení zákonným zástupcům podezřelého dítěte doručováno automaticky. Žádost kurátora o doručení usnesení o odložení věci tedy může i nemusí být úspěšná. Kurátor by však měl vždy poukazovat na **informační povinnost státních orgánů** ve vztahu k OSPOD o skutečnostech relevantních pro výkon sociálněprávní ochrany dětí, kterou lze dovodit mimo jiné i z § 10 odst. 4 ZoSPOD. Dále může argumentovat i **zásadou spolupráce orgánů činných v trestním řízení s orgány sociálněprávní ochrany dětí** upravenou v § 3 odst. 4 ZSM.²¹

Včasné seznámení s usnesením o odložení věci je důležité mimo jiné i z toho důvodu, že pokud toto usnesení vydává policie, musí jej poté bez zbytečného odkladu zaslat státnímu zástupci, který má od okamžiku doručení lhůtu 30 dnů, během níž může toto usnesení zrušit a nahradit je vlastním.²² Pokud tedy kurátor bude mít za to, že věc je odkládána ze špatného důvodu, např. pro nedostatek věku pachatele, když podle kurátora čin dítěte nenaplnjuje znaky činu jinak trestného, nebo další řízení před soudem pro mládež by již bylo zjevně neúčelné, může státnímu zástupci tento svůj názor opět sdělit formou **podnětu**. Na něj opět nejsou kladeny žádné formální požadavky, takže úplně postačí, pokud kurátor státnímu zástupci sdělí svůj názor

²¹⁾ V souladu s § 3 odst. 4 ZSM spolupracují orgány činné podle tohoto zákona, tedy policejní orgán, státní zastupitelství a soud pro mládež, s příslušným orgánem sociálněprávní ochrany dětí.

²²⁾ Viz § 174 odst. 2 písm. e) trestního řádu.

a důvody, které ho k němu vedly. Samozřejmě nesmí zapomenout ani na další obsahové náležitosti, jak byly zmíněny výše. Je poté věcí státního zástupce, aby celou situaci ještě zvážil a v případě, že se s názorem kurátora ztotožní, usnesení o odložení věci vydané policejním orgánem zrušil a nahradil jej vlastním. Přesto by však kurátor určitě neměl váhat i touto formou předkládat státnímu zástupci své názory. Důležité je pamatovat na to, že ze všech zúčastněných státních orgánů je právě kurátor dítěti nejbliže a s prací s ohroženými dětmi a jejich rodinami má největší zkušenosti.

POZOR – Kurátor by měl také vědět, že podezřelé dítě i jeho zákonní zástupci mají právo podat proti postupu policie ke státnímu zástupci tzv. žádost o přezkoumání zákonnosti postupu policejního orgánu (§ 157a trestního řádu). I ta by měla obsahovat veškeré náležitosti, jak byly zmíněny výše. Oproti podnětu musí státní zástupci žádost vždy formálním způsobem vyřídit. Je možné, že i na jejím základě zruší usnesení policie o odložení věci a věc odloží z jiného důvodu na základě vlastního usnesení. Kurátor by tedy měl o tomto právu dítě a jeho zákonné zástupce poučit.

II.2. nástroje kurátora mládeže k zajištění naplnění účelu řízení

Pokud hovoříme o naplnění účelu řízení, musíme jedním dechem dodat, že je to právě kurátor mládeže, kdo k tomuto cíli může velmi výrazně přispět. Podporu mu k tomu vytvářejí především **právní nástroje upravené v ZoSPOD**.

Kurátoři samozřejmě s dítětem pracují již v průběhu řízení. V praxi jsme se však setkali i s takovým přístupem, kdy kurátor během řízení o činu jinak trestném nekonal více, než o co byl požádán soudem pro mládež. Jeho činnost se tak zúžila pouze na

zjištění poměrů dítěte, případně vypracování **zprávy o poměrech dítěte** podle § 55 a § 56 ZSM, aplikovaných analogicky.²³

I to jsou samozřejmě velmi důležité činnosti, avšak nikdy bychom neměli zapomínat na to, že i děti, které jsou podezřelé z nějakého protiprávního jednání, jsou **ohrožené** a jako takové spadají do okruhu dětí, na něž se zaměřuje sociálněprávní ochrana.²⁴ Aby nedocházelo k jejich diskriminaci, je nutné, aby i s těmito dětmi bylo z hlediska sociálněprávní ochrany zacházeno stejně jako s jinými skupinami ohrožených dětí a aby pouze v důsledku existence speciální úpravy v ZSM nebyly z aplikace některých nástrojů podle ZoSPOD vylučovány.

Jaké jsou tedy nástroje, které má podle ZoSPOD kurátor mládeže, respektive obecně OSPOD k dispozici? Především se jedná o:

- **případovou konferenci**²⁵
- **individuální plán ochrany dítěte**²⁶
- **poradenství nebo zprostředkování poradenství rodičům**²⁷
- +
- **uložení povinnosti rodičům využít odbornou poradenskou pomoc**²⁸
- **uložení výchovného opatření**²⁹

Dva posledně uvedené nástroje jsou od ostatních odděleny především z toho důvodu, že se jedná o správní rozhodnutí, tedy o určitou represivnější formu než u třech

²³⁾ Citovaná zákonná ustanovení se totiž vztahují na mladistvé.

²⁴⁾ § 6 písm. c) ZoSPOD.

²⁵⁾ § 10 odst. 3 písm. e) ZoSPOD.

²⁶⁾ § 10 odst. 3 písm. d) ZoSPOD.

²⁷⁾ § 11 odst. 1 písm. b) ZoSPOD.

²⁸⁾ § 12 odst. 1 ZoSPOD.

²⁹⁾ § 13 ZoSPOD.

ostatních zmíněných nástrojů, a jejich použití kurátorem mládeže proto může vyvolávat kontroverze. Přesto nelze vyloučit, že v některých situacích bude právě jejich citlivé využití tím nevhodnějším nástrojem v nejlepším zájmu dítěte (více viz oddíly II.2.4. a II.2.5.).

POZOR – Nástroje, které má k dispozici kurátor mládeže, se svým obsahem do značné míry shodují s opatřeními, která může uložit soud v řízení podle hlavy III. ZSM.³⁰ Za jejich přednost však lze považovat především jejich flexibilitu, větší možnost multidisciplinárního přístupu k dítěti, stejně jako větší možnost cílit nikoli výlučně na dítě, ale i na jeho rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu, případně další osoby, které narušují výchovu dítěte.³¹

II.2.1. možnost využití případové konference

Případová konference byla do zákona začleněna novelou s účinností od 1. 1. 2013 a primárně se s jejím využitím počítalo v případech odebrání dětí z rodin a jejich umísťování do náhradní rodinné péče či do ústavu. Přesto nic nebrání tomu, aby případové konference byly pořádány i ve vztahu k těmto dětem, a to i v průběhu řízení o činu jinak trestném. Taková praxe může být naopak žádoucí, a to především v případech, kdy dítě ani jeho rodina nepopírá, že se dané dítě skutečně činu jinak trestného dopustilo, a i ostatní důkazy tomu nasvědčují.

³⁰⁾ Podle § 93 ZSM může soud pro mládež v případě dětí mladších 15 let rozhodnout o:

- upuštění od uložení opatření
- napomenutí s výstrahou
- výchovné povinnosti
- výchovném omezení
- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče
- dohledu probačního úředníka
- ochranné výchově
- ochranném léčení

³¹⁾ Ty lze v souladu s § 13 odst. 1 písm. a) ZoSPOD napomenout.

Pořádání případových konferencí se často může jevit administrativně náročné. Přesto lze kurátorům jejich začlenění do své praxe doporučit. Přínos případové konference lze spatřovat především ve třech aspektech, a to:

- **v propojení a spolupráci zúčastněných subjektů**
- **posílení odpovědnosti dítěte a rodiny za řešení dané situace**
- **rychlosti reakce³²**

Případová konference vytváří velmi vhodnou platformu pro setkání všech zúčastněných subjektů, a proto je vhodná právě v případech, které vyžadují **multidisciplinární přístup**. V případech dětí, které se dopustily činu jinak trestného, vyplývá potřeba multidisciplinárního přístupu již z velkého počtu zúčastněných subjektů, z nichž každý hraje v řízení jinou roli (kurátor, policejní orgán, státní zástupce, soudce pro mládež, Probační a mediační služba apod.). Navíc protiprávní jednání dítěte je většinou podmíněno celou řadou rozmanitých příčin, které mají být v řízení o činu jinak trestném objasněny mimo jiné i prostřednictvím institutu zjištění poměrů dítěte nebo zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech dítěte.

S dítětem, které se dopustilo činu jinak trestného, a s jeho rodinou bude tedy většinou nutné pracovat komplexněji než pouze v úzkém rámci vymezeném opatřením podle ZSM. A právě případová konference může napomoci definovat oblasti, které je potřeba v rámci práce s dítětem a rodinou pokrýt, stejně jako vytvořit pro dítě propojenou a spolupracující síť jednotlivých subjektů a služeb³³. Přitom není třeba čekat až na rozhodnutí soudu pro mládež, jelikož v případě, že by se situace dítěte v návaznosti na uložené opatření razantně změnila, lze případovou konferenci uspořádat **i opakovaně**. Naopak výsledek případové konference a úspěšné nastartování práce s dítětem a rodinou může být pro soud pro mládež signálem, že není třeba ukládat tak přísné opatření, jak bylo původně navrhováno.

³²⁾ Viz Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Manuál k případovým konferencím. 2011 [online]. [citováno 2. ledna 2014]. Dostupný z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13087/manual.pdf>.

³³⁾ Tamtéž.

Druhým zmíněným přínosem případové konference je **posílení odpovědnosti dítěte a rodiny**³⁴ za řešení následků činu jinak trestného i příčin, které vedly k jeho spáchání. Je zřejmé, že daleko větší šanci na úspěch mají opatření, na jejichž formulování se dítě i jeho rodina může podílet, protože je nebudou vnímat jako něco, co přišlo „shora“ a co je jim vnuceno proti jejich vůli. Navíc jejich přítomnost při procesu přijímání opatření jim může napomoci lépe pochopit, co by bylo potřeba do budoucna změnit či lépe zajistit.

Je-li obecně poukazováno na nevhodnost konání případové konference za klientovy neúčasti³⁵, platí tato zásada tím spíše v případě dětí, které jsou podezřelé z nějakého protiprávního činu. Cílem celého řízení o činu jinak trestném i činnosti kurátora v souvislosti s tímto řízením by mělo být to, aby **dítě**, pokud se činu jinak trestného skutečně dopustilo, **aktivně participovalo** na analýze příčin svého jednání a řešení jeho následků.

Naopak není vyloučena možnost uspořádat případovou konferenci, **i pokud by s ní nesouhlasili rodiče dítěte** či jiné osoby zodpovědné za výchovu. Pokud samo dítě projevuje aktivní snahu se zapojit do procesu formulování opatření, která by měla vést k odstranění příčin jeho protiprávního jednání, resp. by měla sloužit jako prevence podobného jednání do budoucna, nemělo by jít k jeho tíži, pokud se jeho rodiče či jiné osoby zodpovědné za výchovu staví k celému procesu pasivně a bez zájmu. Pokud je dané dítě podle právního řádu natolik vyspělé, aby mohlo být činěno odpovědné za své protiprávní jednání, poté musí být nutně dostatečně vyspělé i na to, aby se i samo účastnilo hledání řešení vzniklé situace. Avšak i pokud by kurátor měl pochybnosti o způsobilosti dítěte dát samo souhlas s konáním případové konference a rodiče dítěte s jejím uspořádáním nesouhlasili, je možné dítěti za tímto účelem ustanovit kolizního opatrovníka.³⁶

Jako třetí z předností tohoto nástroje byla výše zmíněna jeho **rychlost**. Případová konference opravdu umožňuje reagovat na nastalou krizovou situaci u dítěte a v jeho rodině daleko rychleji než soudní řízení. Obvykle totiž k projednání případu před soudem dochází až s odstupem několika měsíců. Přitom u dětí je kladen velký důraz

³⁴⁾ Tamtéž.

³⁵⁾ Tamtéž.

³⁶⁾ § 892 odst. 3 občanského zákoníku.

na požadavek rychlosti reakce, protože právě rychlá reakce je zároveň **nejefektivnější**. Navíc je možné, že čin jinak trestný nepředstavuje u konkrétního dítěte pouze ojedinělý exces, a i z toho důvodu je proto třeba co nejrychleji formulovat příčiny daného stavu stejně jako možné nástroje jejich řešení.

Podrobnější informace k případovým konferencím, jejich organizování a průběhu, včetně potřebných vzorů, jsou obsaženy v manuálu Ministerstva práce a sociálních věcí, který je dostupný z <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/13087/manual.pdf>>.

II.2.2. individuální plán ochrany

Výsledným dokumentem případové konference je **individuální plán ochrany**. Individuální plán ochrany však musí být zpracován i v případě, že se případová konference nekonala, a to **od počátku** doby poskytování sociálněprávní ochrany, **nejpozději do 1 měsíce** od zařazení dítěte do evidence obecního úřadu obce s rozšířenou působností.³⁷

Individuální plán ochrany může být často vnímán jako další administrativa, která už tak přetížené pracovníky ještě více zatěžuje, a jim tedy zbývá ještě méně času na práci s dítětem a rodinou. Jeho význam by však neměl být podceňován.

POZOR – Opravdu pečlivě a komplexně zpracovaný individuální plán ochrany může být pro rozhodující orgány, tedy státního zástupce, pokud ještě případ řeší policejní orgán, anebo soud pro mládež, velmi cenným zdrojem informací o tom, jak je s dítětem pracováno a jaké nástroje sociálněprávní ochrany byly v případě dítěte zvoleny, jakož i to, jak by tato práce s dítětem měla vypadat do budoucna.

³⁷⁾ § 10 odst. 5 písm. b) ZoSPOD.

II.2.3. poradenství a zprostředkování poradenství rodičům

Dalším velmi významným nástrojem, který má kurátor mládeže k dispozici, je poradenství. Povinnost poskytovat nebo zprostředkovat poradenství rodičům při výchově dítěte je stanovena v § 11 odst. 1 písm. b) ZoSPOD a je jisté i jednou z forem, jak naplnit obecnou povinnost pomáhat rodičům dítěte při výchovných problémech dítěte.³⁸

Jak již bylo zmíněno výše, protiprávní jednání dítěte je ve valné většině případů podmíněno celou řadou faktorů, a proto i řešení by mělo být maximálně multidisciplinární. I s ohledem na nápad případů jistě není v silách kurátora pro mládež, aby poskytoval vždy odpovídající poradenství sám. Vždy by ale měl efektivně **koordinovat poradenství** a pro dítě a jeho rodinu vytvořit komplexní síť poradenských i jiných služeb. Osobami oprávněnými jsou podle zákona přitom nejen rodiče dítěte, ale i osoby odpovědné za výchovu dítěte.³⁹

KAZUISTIKA:

Adamovi bylo 14 let. Byl velmi klidný, uzavřený a tichý a nikdy neměl žádné výchovné problémy. Jednoho dne však napadl se zbraní trenéra sportovního oddílu, kam pravidelně docházel a způsobil mu těžkou újmu na zdraví. V průběhu řízení se ukázalo, že chlapec s největší pravděpodobností trpí lehkou poruchou autistického spektra a útok byl vyvrcholením dlouhodobého a nepřiměřeného tlaku, který trenér na chlapce vyvíjel a který chlapec prožíval velmi úzkostně. Bohužel se s tím nikomu nepsvěřil, ani svým rodičům. Adam byl ihned po útoku hospitalizován na dětské psychiatrii. Po dvou měsících byl propuštěn do domácího léčení a rodina si musela sama najít vhodného pedopsychiatra a pedopsychologa v místě bydliště. Avšak vůbec se jí to nedařilo. Od kurátora mládeže dostala pouze kontakty na logopedy, protože chlapec zároveň trpěl vadou řeči. V hledání a zprostředkování odpovídající odborné pomoci zaměřené právě na příčinu útoku jí však kurátor vůbec nepomohl ani za tímto účelem neprojevil žádnou snahu. Vždy ji pouze odkázal na seznam logopedů, který jí poskytl již dříve. Takový postup kurátora byl nejen příkladem špatné praxe, ale i porušením zákonné povinnosti⁴⁰.

³⁸) § 11 odst. 1 písm. a) ZoSPOD.

³⁹) 11 odst. 5 ZoSPOD.

⁴⁰) § 11 odst. 1 písm. a) a b) ZoSPOD.

II.2.4. uložení povinnosti rodičům využít odbornou poradenskou pomoc

Přísnějším nástrojem oproti poskytnutí poradenství nebo zprostředkování poradenství je možnost OSPOD uložit rodiči i jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení. ZoSPOD upravuje **tři situace**, kdy lze takové rozhodnutí vydat, a to pokud rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte:

1. nezajistili dítěti odbornou pomoc, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc předtím doporučil
2. nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci
3. nevyužili možnosti odborné poradenské pomoci potřebné k překonání problémů rodiny a k odvrácení umístění dítěte do náhradní péče nebo nedbali na doporučení spolupracovat s pověřenými osobami, poskytovateli odborných poradenských služeb nebo mediátorem⁴¹

Je zřejmé, že v případě uvedeném pod číslicí 1) bude v konečném důsledku **odborná pomoc poskytována dítěti**. Jeho rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu je ukládána pouze povinnost toto odborné poradenství dítěti zajistit. Komentář k ZoSPOD uvádí několik podmínek, bez kterých k uložení této povinnosti přistoupit nelze. Jsou jimi:

- rodičům či osobám odpovědným za výchovu dítěte již dříve obecní úřad obce s rozšířenou působností danou odbornou pomoc doporučil
- předmětná odborná pomoc musí být v konkrétním případě vhodná a způsobilá k řešení problémů dětí
- zařízení, které má odbornou pomoc poskytnout, se nachází na území obce, případně kraje

⁴¹⁾ § 12 odst. 1 ZoSPOD.

- OSPOD má záruku, že zařízení dítě do péče přijme v termínu nebo v období, které bude v rozhodnutí určeno nebo vymezeno⁴²

POZOR – OSPOD tedy musí nejprve s vhodným zařízením možnost poskytnutí odborné pomoci dítěti předjednat. To však neznamená, že se rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu nemohou rozhodnout využít zařízení jiné, z hlediska nabízených služeb srovnatelné.⁴³

Vhodnými zařízeními, která mohou odbornou pomoc dítěti poskytnout, jsou zejména:

- zařízení sociálně výchovné činnosti⁴⁴
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež⁴⁵
- pedagogicko-psychologické poradny⁴⁶

POZOR – Na základě citovaného ustanovení ZoSPOD však **nelze uložit** ani povinnost zajistit dítěti pomoc u poskytovatele zdravotních služeb (včetně klinického psychologa), ani ve středisku výchovné péče. Poskytování zdravotních služeb⁴⁷ i služeb střediska výchovné péče⁴⁸ je totiž vázáno na informovaný souhlas zákonných zástupců dítěte, který může být v určitých případech nahrazen rozhodnutím soudu.

⁴²⁾ NOVOTNÁ V. In NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. 3., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2007. s. 43.

⁴³⁾ Tamtéž, s. 43.

⁴⁴⁾ § 39 odst. 1 písm. b) a § 41 ZoSPOD.

⁴⁵⁾ § 62 zákona o sociálních službách.

⁴⁶⁾ § 116 školského zákona ve spojení s § 5 vyhlášky č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních.

⁴⁷⁾ Pojem zdravotních služeb je definován v § 2 odst. 2 zákona o zdravotních službách.

⁴⁸⁾ § 17 odst. 2 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

Naopak v případě poskytování psychologických služeb pedagogicko-psychologickou poradnou může být souhlas zákonných zástupců rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany dětí nahrazen.⁴⁹

V případech uvedených výše pod písm. b) bude v konečném důsledku odborná poradenská pomoc **poskytnuta** nikoli dítěti, nýbrž **jeho rodičům**, případně osobám odpovědným za výchovu dítěte. Nutnou podmínkou pro takový postup je skutečnost, že rodiče, případně osoby odpovědné za výchovu nejsou schopny řešit problémy spojené s výchovou dítěte.

Ačkoli to zákon vysloveně nestanoví, i v tomto případě bude třeba, aby OSPOD nejprve rodičům využití odborné poradenské pomoci doporučil a k uložení této povinnosti správním rozhodnutím přistoupil až v případě, že rodiče odbornou pomoc dobrovolně nevyhledají a její využití je přesto v daném případě vhodné a účelné.⁵⁰

Vhodným zařízením pro poskytnutí odborné poradenské pomoci rodičům může být zejména:

- zařízení odborného poradenství pro péči o děti⁵¹
- zařízení poskytující sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi⁵²
- zařízení poskytující odborné sociální poradenství, např. rodinné poradny⁵³

POZOR – Ani v tomto případě však nemá OSPOD právo uložit rodiči povinnost navštívit poskytovatele zdravotních služeb (včetně klinického psychologa) nebo středisko výchovné péče.

⁴⁹⁾ § 1 odst. 2 vyhlášky č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních.

⁵⁰⁾ NOVOTNÁ V. In NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. 3., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2007. s. 44–45.

⁵¹⁾ § 40 ZoSPOD.

⁵²⁾ § 65 zákona o sociálních službách.

⁵³⁾ § 37 odst. 3 a 4 zákona o sociálních službách.

II.2.5. uložení výchovných opatření

Nejrestriktivnějším nástrojem, který má OSPOD k dispozici, je pak možnost rozhodnout o uložení výchovného opatření podle § 13 ZoSPOD. O nařízení výchovného opatření rozhoduje ve správním řízení obecní úřad obce s rozšířenou působností za podmínky, že to vyžaduje **zájem na řádné výchově dítěte**. Výchovným opatřením lze:

- napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě
- stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti orgánu školy, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště dítěte nebo pracoviště dítěte
- uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte, zejména zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji
- uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie.⁵⁴

ZoSPOD dále stanoví, že v případě, kdy o těchto výchovných opatřeních nerozhodne OSPOD, může o jejich nařízení rozhodnout za stejných podmínek soud. V rámci již zahájeného řízení může pouze účastníkům uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin.⁵⁵

⁵⁴⁾ Tím však není nijak dotčena možnost OSPOD o uložení takové povinnosti podle § 12 ZoSPOD, jak bylo vysvětleno výše pod bodem 2.4.

⁵⁵⁾ § 100 odst. 2 občanského soudního řádu.

POZOR – Ve vztahu k možnosti uložení povinnosti účastnit se terapie je nutné opět zdůraznit, že s ohledem na nutnost informovaného souhlasu nebude možné vynucovat účast daných osob na takové formě terapie, která již spadá pod poskytování zdravotních služeb ve smyslu zákona o zdravotních službách⁵⁶ (tedy včetně terapie poskytované klinickým psychologem).

II.3. povinnost OSPOD využít nástroje podle ZoSPOD

V předchozím oddílu jsme neustále hovořili o možnosti OSPOD využít určité nástroje. ZoSPOD však pro určité případy stanoví nikoli možnost, ale přímo povinnost určitých nástrojů, které upravuje, přímo využít. Tato povinnost je upravena především v § 14 odst. 2 ZoSPOD, z něž pro OSPOD vyplývá povinnost ve vztahu k některým soudním řízením, a to případně zahájeným i na návrh jiné osoby než OSPOD:

- v rámci **případové konference** předem projednat důvody podání návrhu a zabývat se možnými způsoby jejich řešení; to neplatí, je-li zřejmé, že uspořádání případové konference by bylo nemožné nebo zjevně neúčelné⁵⁷
- uskutečnit opatření sociálněprávní ochrany vyplývající z vyhodnocení situace dítěte a **individuálního plánu ochrany dítěte**, zejména poskytnout nebo zprostředkovat **poradenství a pomoc** při výchově rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte, popřípadě uložit povinnost využít odborné pomoci podle § 12 ZoSPOD⁵⁸
- zvážit uložení **výchovných opatření** s hodnocením výsledků jejich využití⁵⁹

⁵⁶⁾ § 2 odst. 2 zákona o zdravotních službách.

⁵⁷⁾ § 14 odst. 2 písm. b) ZoSPOD.

⁵⁸⁾ § 14 odst. 2 písm. d) ZoSPOD.

⁵⁹⁾ § 14 odst. 2 písm. e) ZoSPOD.

Je však nutné zdůraznit, že řízení podle hlavy III. ZSM v okruhu řízení, na něž se § 14 ZoSPOD vztahuje, uvedeno není.⁶⁰ Domníváme se, že tento stav je spíše výrazem nedůslednosti zákonodárce, který se při přijímání novely soustředil především na řešení rodinněprávní problematiky (ve snaze snížit počet dětí v ústavní péči) a řízení podle hlavy III. ZSM bez zřejmého záměru opomněl. Mezi řízeními, na něž se výše uvedené povinnosti orgánu sociálněprávní ochrany dětí vztahují, je totiž uvedeno např.:

- řízení o ústavní výchově⁶¹
- řízení, v němž se rozhoduje o dočasném odejmutí dítěte z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte a nařízení jeho pobytu v délce nepřesahující 3 měsíce, např. ve středisku výchovné péče či v zařízení poskytovatele zdravotních služeb, a řízení o prodloužení takového opatření⁶²

a to i v případech, že jsou zahájena na návrh státního zastupitelství (stejně jako řízení podle hlavy III. ZSM). Přitom i některá opatření, která mohou být uložena v rámci řízení podle hlavy III. ZSM, jsou svým dopadem na život dítěte a jeho rodiny srovnatelná, případně ještě závažnější než ústavní výchova nebo výchovné opatření podle § 13a ZoSPOD.⁶³

POZOR – Zejména v případech, kdy státní zástupce v návrhu na uložení opatření navrhuje uložení ochranné výchovy nebo zařazení do pobytového programu ve středisku výchovné péče, by analogický postup podle § 14 odst. 2 ZoSPOD byl nesporně odůvodněný a představoval by příklad dobré praxe.

⁶⁰⁾ Viz § 14 odst. 1 ZoSPOD.

⁶¹⁾ 14 odst. 1 písm. c) ZoSPOD.

⁶²⁾ § 14 odst. 1 písm. g) ve spojení s § 13a ZoSPOD.

⁶³⁾ Především se jedná o ochrannou výchovu a ochranné léčení.

II.4. když mají kroky kurátora v řízení úspěchy...

KAZUISTIKA:

Adam (14 let) fyzicky napadl svého trenéra a způsobil mu těžkou újmu na zdraví. Útok byl vyústěním dlouhodobého tlaku ze strany trenéra, který již Adam neunesl. Policie zahájila v případě Adama přípravné řízení, které trvalo zhruba 3 měsíce. Následně věc odložila pro nedostatek věku, v důsledku čehož došlo k zahájení řízení před soudem pro mládež. První jednání ve věci ještě nebylo nařízeno. Za této situace se maminka Adama zeptala kurátora na jeho další kroky, především v otázce zpracování individuálního plánu ochrany Adama. Kurátor jí však odpověděl, že v tuto chvíli je to na soudu a on s dalším postupem vyčká až na jeho rozhodnutí, podle kterého se poté zařídí.

Přístup kurátora v popsaném případě jistě není příkladem dobré praxe a věříme, že ani není běžný. Psychologové i sociální pracovníci se shodují, že s dítětem je potřeba začít pracovat bezprostředně poté, co k protiprávnímu jednání došlo. Rychlost je ostatně i jednou ze stěžejních zásad ZSM.

Intenzivní práci kurátora s dítětem mladším 15 let přitom z hlediska právní úpravy nic nebrání, naopak právě takový postup bude v mnoha případech v nejlepším zájmu dítěte.⁶⁴ Rozhodnutí soudu přichází často až s odstupem několika měsíců.

POZOR – Včasná intervence je přitom nejen efektivnější, ale její případné pozitivní výsledky mohou být zohledněny právě v následném soudním rozhodnutí.

Opatření podle hlavy III. ZSM by nemělo mít sankční povahu, i když často, především v případech, kdy je ukládáno s větším časovým odstupem a kdy již na protiprávní jednání dítěte dostatečně zareagovala rodina nebo škola, se povaze sankce velmi přibližuje. Rozhodující orgány v řízení o činu jinak trestném by měly posoudit, jsou-li již

⁶⁴ Přitom v souladu s § 5 ZoSPOD je předním hlediskem sociálněprávní ochrany právě zájem a blaho dítěte.

zahájená opatření a postupy dostatečné ve smyslu účinné prevence další protiprávní činnosti dítěte, jakož i rehabilitace a reintegrace dítěte.

POZOR – Opatření podle hlavy III. ZSM nemá být odplatou za spáchaný čin jinak trestný, ale má směřovat k naplnění účelu zákona, formulovaného v § 1 odst. 2 ZSM.

Mělo by být tedy způsobilé účinně přispět k tomu:

- aby se dítě nadále páchání protiprávní činnosti zdrželo,
- aby si dítě našlo společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a
- aby dítě podle svých sil a schopností přispělo k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem.

Opatření podle hlavy III. ZSM přitom nebude moci účinně přispět k naplnění těchto cílů, pokud jsou tyto cíle dostatečně zajištěny pomocí jiných nástrojů (i mimo ZSM, např. nástrojů podle ZoSPOD). Nejvyšší soud v minulosti řešil otázku, je-li možné dítěti, kterému již jednou byla uložena ochranná výchova a ta stále trvá, znovu ochrannou výchovu uložit. Přitom dospěl k závěru, že v takovém případě je vhodné upustit od uložení opatření, protože „není žádoucí, aby byla samoučelně ukládána kumulativně další opatření, aniž by bylo možné důvodně očekávat, že to přispěje ke splnění účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže“.⁶⁵ Podle Nejvyššího soudu tedy není popřena zásada, že na každý čin jinak trestný je třeba adekvátně reagovat, avšak opatření podle § 93 ZSM lze dítěti uložit pouze v případě, že reálně může přispět k naplnění výše uvedeného účelu zákona.

⁶⁵) Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 4. 2008, sp. zn. 8 Tdo 516/2008. Anonymizované znění rozsudku je přístupné i na stránkách Nejvyššího soudu: www.nsoud.cz.

Nejvyšší soud vyslovil **zákaz neúčelného kumulativního ukládání opatření** pouze v vztahu k opatřením podle hlavy III. ZSM, avšak tento zákaz stejným způsobem uplatní i ve vztahu k opatřením a postupům podle jiných zákonů, především podle ZoSPOD. V opačném případě by totiž ukládání opatření podle ZSM bylo nadbytečné a celý proces by tak fakticky nabýval daleko více podoby klasického trestání.

Co tedy dělat v případě, že má kurátor pocit, že dosavadní reakce na čin jinak trestný ze strany rodiny, školy a kurátora byla již dostatečná a příznivý vývoj dítěte je zajištěn i bez nutnosti uložení opatření soudem pro mládež?

Pokud se případ stále nachází ve stadiu, kdy jej řeší policejní orgán a státní zástupce, pak kurátor může státnímu zástupci podat **podnět**, aby státní zástupce věc odložil nikoli pro nedostatek věku podezřelého, ale pro neúčelnost dalšího řízení (viz oddíl II.1.3.).

POZOR – Pro státního zástupce budou důležité především informace, z nichž bude vyplývat, že řízení před soudem pro mládež a opatření podle hlavy III. ZSM v tomto případě opravdu nejsou nutná, protože vývoj dítěte je dostatečně zajištěn již jinými nástroji. Významným podkladem, který kurátor může k podnětu připojit jako přílohu, je individuální plán ochrany dítěte.

V případě, že se případ již nachází ve stadiu před soudem pro mládež, může kurátor jako účastník **navrhnout, aby soud pro mládež upustil od uložení opatření**. V souladu s názorem Nejvyššího soudu lze od uložení opatření upustit v případě, že:

- soud pro mládež má shromážděny dostatečné podklady svědčící o tom, za jakých podmínek a s jakým účinkem byl čin dítěte státním zástupcem nebo před soudem projednán, a
- z opatřených podkladů lze učinit spolehlivý závěr, že tímto projednáním bylo dosaženo účelu zákona i bez uložení opatření.⁶⁶

⁶⁶⁾ Tamtéž.

Současně je v této souvislosti vhodné zvážit spojení návrhu na upuštění od uložení opatření s podnětem, aby soud pro mládež zvážil, **zda je účast dítěte u jednání nutná**. Otázka přítomnosti dítěte u soudního jednání je však problematická. Pokud by totiž soud pro mládež upustil od uložení opatření z důvodu, že postačuje projednání věci soudem pro mládež, je v souladu s názorem Nejvyššího soudu osobní účast dítěte nevyhnutelná.⁶⁷

Osobní účast dítěte před soudem pro mládež však **nebude nutná** v případě, že soud pro mládež bude upouštět od uložení opatření z důvodu, že k naplnění účelu zákona postačuje projednání věci státním zástupcem (za této situace však bude třeba, aby se dítě nejlépe i se svými zákonnými zástupci a kurátorem se státním zástupcem sešli a věc společně projednali). V takovém případě lze dokonce uvažovat též o možnosti projednání věci bez jednání⁶⁸, avšak takový postup je podmíněný souhlasem všech účastníků řízení (tedy dítěte, jeho opatrovníka, jeho zákonných zástupců, státního zástupce a kurátora). Zároveň by se dítě nemělo účastnit jednání, pokud by například jeho psychický stav byl natolik ohrožen možným jednáním, že by hrozil vznik újmy, vzhledem k jeho vysoké citlivosti ke stresovým situacím.

⁶⁷⁾ Viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006.

⁶⁸⁾ Viz § 115a občanského soudního řádu.

III.

spolupráce kurátora
s probační a mediační
službou

III.1. činnost PMS v rámci přípravného řízení a řízení před soudem

Role Probační a mediační služby (dále jen „PMS“) v řízení proti dětem mladším 15 let podezřelým ze spáchání činu jinak trestného není dostatečným způsobem vyjasněna ani v ZSM, ani v zákoně o PMS⁶⁹. Ustanovení § 92 odst. 2 ZSM pouze stanoví povinnost soudu pro mládež vždy povolit účast na soudním jednání úředníkovi PMS. Výsledkem této lakonické právní úpravy je tedy situace, kdy se praxe velmi liší v závislosti na regionu, což nepřispívá ani k právní jistotě, ani k naplňování nejlepšího zájmu dítěte.

PMS se obecně snaží být v řízeních proti dětem mladším 15 let, stejně jako v řízeních proti mladistvým, činná co možná nejdříve, aby byl řešen způsobený konflikt a předjednáno vhodné opatření.⁷⁰ PMS je současně **nositelem restorativnosti** (ke konceptu restorativní justice viz slovníček pojmů). Jejím cílem je tedy dosáhnout nápravy vztahu mezi dítětem a poškozeným, a to nejen ve smyslu náhrady materiální škody, a přijetí odpovědnosti dítětem i jeho rodiči, případně jinými osobami odpovědnými za výchovu. Úkolem PMS tedy není soustředit se výlučně na nejlepší zájem dítěte, ale významně zohledňovat též zájmy poškozeného a celé komunity s cílem **zprostředkovat řešení společenských vztahů**, které byly v důsledku činu jinak trestného narušeny (především tedy vztahu mezi dítětem a poškozeným). V tomto se její role tedy významným způsobem liší od role kurátora, který by se měl soustředit primárně na nejlepší zájem dítěte.⁷¹

Činnost PMS již v průběhu řízení v některých regionech funguje zcela bezproblémově, v jiných je především státními zástupci a soudy pro mládež vnímána jako nezákonná s poukazem na to, že u dětí mladších 15 let má PMS své místo až v případě, že je dítěti uložen dohled probačního úředníka. Existuje i jakýsi „kompromisní přístup“, kdy policejní orgán, státní zástupce ani soud pro mládež PMS o řízení proti dítěti mladšímu

⁶⁹) Zákon č. 357/2000 Sb. o Probační a mediační službě.

⁷⁰) S odkazem především na účel ZSM, formulovaný v § 1, a základní zásady zákona podle § 3 ZSM, jakož i analogickou aplikaci hlavy II. ZSM, vztahující se na mladistvé.

⁷¹) Viz § 5 ZoSPOD, v souladu s nímž je předním hlediskem sociálněprávní ochrany zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.

15 let neinformují, avšak v případě, kdy dítě nebo jeho rodina projeví o spolupráci s PMS zájem a sami ji vyhledají, již činnosti PMS v průběhu řízení žádné překážky nekladou.

POZOR – Názory dovozuující nezákonnost činnosti PMS již v průběhu řízení nemají žádné zákonné opodstatnění. Zákon tuto otázku nijak neupravuje. Nutné je tak vycházet především z účelu ZSM, z jeho základních zásad, stejně jako z analogické aplikace pravidel, která se uplatňují ve vztahu k mladistvým. U mladistvých je totiž PMS povinně vyrozumívána o každém zahájení trestního stíhání⁷², což jí umožňuje, aby se poté na mladistvého obrátila s informacemi o své činnosti a nabídkou spolupráce.

III.1.1. Mediace

Jednou z činností PMS přípustnou již v průběhu řízení ve věci dítěte mladšího 15 let je mediace. Mediace je jednou ze základních restorativních technik (k pojmu restorativní justice viz slovníček pojmů), která spočívá v mimosoudním zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným (případně podezřelým dítětem mladším 15 let) a poškozeným. Mediace směřuje k urovnání konfliktního stavu a za tímto účelem využívá přítomnost nestranné třetí osoby – mediátora, který „*napomáhá stranám konfliktu dospět k urovnání sporu a nalézt vzájemně přijatelné řešení dané situace*“.⁷³

POZOR – Mediace je založena výlučně na dobrovolném souhlasu zúčastněných stran, přičemž souhlas lze i v jejím průběhu kdykoli odvolat, a to bez udání důvodu.⁷⁴

⁷²⁾ Viz § 60 ZSM.

⁷³⁾ Probační a mediační služba ČR. Metodický postup PMS ČR v rámci přípravného řízení a řízení před soudem, 2003 [online]. [citováno 17. 1. 2014]. Dostupný z: https://www.pmscr.cz/download/MEDIACE_metodika_textova_cast_bez_priloh.pdf.

⁷⁴⁾ Tamtéž.

PMS může zahájit kroky za účelem zprostředkování mediace na základě podnětu (např. samotného dítěte, jeho rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu, kurátora), pokynu k zahájení činnosti od státního zástupce či soudu pro mládež či na základě vytipování případu z vlastní iniciativy (u dětí mladších 15 let je však tato možnost fakticky omezena tím, že PMS není o těchto případech automaticky vyrozumívána). V případě, že se na PMS obrátí kurátor, dítě či jeho rodina, nebo PMS teoreticky začne být činná na základě vlastní iniciativy, musí si PMS vyžádat **pověření** buď od státního zástupce, nebo soudu pro mládež (v závislosti na tom, jestli již státní zástupce podal návrh na uložení opatření podle hlavy III. ZSM, či nikoli).⁷⁵

KAZUISTIKA:

Adam (14 let) fyzicky napadl svého trenéra a způsobil mu těžkou újmu na zdraví. Útok byl vyústěním dlouhodobého tlaku ze strany trenéra, který již Adam neunesl. Adam až do útoku neměl žádné výchovné problémy, rodiči, školou i svým okolím byl hodnocen jako vzorný a klidný. Na okolnosti útoku si ne zcela pamatoval, nicméně svého činu velmi litoval a měl opravdu velký zájem své jednání napravit. Adamovým rodičům jsme proto doporučili obrátit se na středisko PMS. Rodiče vůbec nevěděli, že taková služba existuje, a ani policie, ani kurátor je o existenci PMS a jejích službách neinformovali. Adamova maminka tedy zavolala na středisko PMS a domluvila si společnou schůzku s probačním úředníkem, které se měl samozřejmě zúčastnit i Adam. Probační úředník jim na této úvodní schůzce vysvětlil činnost a poslání PMS a ověřil prvotní předpoklady pro práci s Adamem i jeho rodinou. Poté se obrátil se žádostí o pověření na příslušný soud pro mládež (státní zástupce již totiž podal návrh na uložení opatření). Soud pro mládež nakonec se vstupem PMS souhlasil a na práci s Adamem a jeho rodinou jí dal 2 měsíce.

K účasti na mediaci lze přizvat i kurátora mládeže, avšak opět pouze za podmínky, že s tím dítě, jeho zákonní zástupci i poškozený budou souhlasit.

Úspěšná mediace **končí sjednáním dohody** mezi podezřelým/obviněným a poškozeným.⁷⁶ Ta je poté předána buď státnímu zástupci, nebo soudu pro mládež (opět v zá-

⁷⁵⁾ Tamtéž.

⁷⁶⁾ S ohledem na to, že tato dohoda je právním jednáním, vyvstává otázka, kdo ji za podezřelé dítě podepíše – zda je k tomu oprávněno dítě samo, jeho zákonní zástupci, případně dítě společně se svými zákonnými zástupci. Podle § 31 občanského zákoníku jsou nezletilé děti způsobilé činit taková právní jednání, která jsou co do povahy přiměřená rozumové a volní vyspělosti nezletilých jejich věku. Určitě se tak mohou objevovat dohody obsahující takové závazky, k nimž se dítě může zavázat i samo

vislosti na stadiu, v jakém se řízení nachází) společně se zprávou o výsledku mediace. Ta by měla obsahovat základní údaje o dosaženém výsledku a provedených krocích v průběhu mediace. V případě, že ke sjednání dohody nedojde, úředník PMS sjedná se stranami text informace, že nebyla uzavřena dohoda, a tuto skutečnost zapracuje do **zprávy o výsledku mediace**.⁷⁷

POZOR – Zpráva o výsledku mediace by neměla obsahovat údaje, které by mohly jít k tíži dítěte, pokud nakonec nedošlo k uzavření dohody (např. přiznání dítěte).⁷⁸

III.1.2. zpráva před rozhodnutím

KAZUISTIKA:

V případě Adama (14 let) nakonec poškozený s účastí na mediaci nesouhlasil. Mediace tudíž nebyla možná, protože k ní nelze nikoho nutit a je bezvýjimečně podmíněna souhlasem obou stran konfliktu, tedy podezřelého/obviněného i poškozeného. Jelikož však Adamova snaha vše napravit trvala, začal probační úředník s Adamem pracovat v rámci vypracování tzv. zprávy před rozhodnutím.

Pokud mediace není možná, především z důvodu nesouhlasu poškozeného, avšak zájem dítěte a jeho rodiny o spolupráci s PMS směřující k urovnání konfliktního stavu v souvislosti s protiprávním jednáním trvá, lze s nimi nadále pracovat, a to i v samotném průběhu řízení. I tato spolupráce je podmíněna **souhlasem** dítěte a jeho zákonných

(především v případě, kdy je obsahem dohody především omluva dítěte). Na druhé straně v případě, kdy se dítě zavazuje k nějaké formě náhrady, bude často nutný podpis zákonných zástupců (především v návaznosti na věk dítěte). To současně nevylučuje, aby takovou dohodu podepsalo vedle zákonných zástupců i samotné dítě. Takový postup bude naopak s ohledem na posílení jeho osobní odpovědnosti velmi vhodný. V případě, že by podpis zákonných zástupců byl nutný, avšak ti by jeho připojení k dohodě odmítli, musel by se probační úředník, případně kurátor obrátit na opatrovnícký soud s návrhem na ustanovení kolizního opatrovníka podle § 460 občanského zákoníku.

⁷⁷⁾ Tamtéž.

⁷⁸⁾ Tamtéž.

zástupců, který lze kdykoli v jejím průběhu odvolat, a to bez udání důvodu. Výsledkem je poté vypracování tzv. zprávy před rozhodnutím.

Zpráva před rozhodnutím slouží především ke zmapování informací k osobě podezřelého/obviněného, jeho rodinnému a sociálnímu zázemí. Nejedná se však o pouhé získávání informací o podezřelém/obviněném. Probační úředník s podezřelým/obviněným intenzivně pracuje s cílem, aby si podezřelý/obviněný „*uvědomil všechny možné právní a společenské souvislosti spáchaného trestného činu a byl připraven aktivně řešit vzniklé následky*“⁷⁹.

Spolupráce poškozeného/obviněného s PMS přitom poskytuje i potřebný prostor pro poškozeného, který může vyjádřit své zájmy a potřeby vzniklé v důsledku spáchaného činu, a to i v případě, že třeba přímo nesouhlasí s mediací (např. se nechce s podezřelým/obviněným setkat). Nedostatek souhlasu poškozeného však není pro vypracování zprávy před rozhodnutím překážkou.

V rámci zprávy před rozhodnutím vyjadřuje probační úředník i své stanovisko „*k možností dalšího postupu z hlediska řešení příčin a následků trestného činu a nápravy pachatele*“. To se dá následně vtělit do opatření podle hlavy III. ZSM.

KAZUISTIKA:

Adam (14 let) tedy v rámci vypracování zprávy před rozhodnutím začal intenzivně spolupracovat s probačním úředníkem. Díky společným setkáním nakonec i přes prvotní rozpačitost a ostražitost získával stále větší náhled na svůj čin i jeho příčiny. Nakonec sám dokázal formulovat příčiny svého činu, a to nikoli povrchním způsobem. Stejně tak dokázal přemýšlet o tom, co by měl do budoucna změnit, aby se něco podobného již nikdy neopakovalo. Čím dál tím více byl schopen chápat důsledky svého činu v širokých souvislostech, včetně dopadu na život poškozeného.

Spolupráce s PMS v průběhu řízení měla i velmi pozitivní dopad na Adamovy rodiče. Ti totiž k Adamovu jednání zaujali nejdříve velmi ochránářský postoj, jistě i v důsledku velmi necitlivého postupu státních orgánů, které je z řešení Adamova činu prakticky vylučovaly a stavěly je do role pasivních pozorovatelů. Díky spolupráci s PMS však i oni získali větší

⁷⁹⁾ Tamtéž.

náhled na celou situaci a lepší povědomí o příčinách Adamova činu i o tom, jak situaci ošetřit do budoucna.

V návrhu na uložení opatření navrhol státní zástupce, aby Adamovi byla uložena ochranná výchova a ochranné léčení. Na začátku soudního jednání však zohlednil zprávu před rozhodnutím a svůj návrh změnil na uložení dohledu probačního úředníka a výchovné povinnosti podrobit se terapii u dětského psychiatra a psychologa. S tímto návrhem souhlasil i Adam a jeho rodiče. Jednání nakonec skončilo vzájemnou shodou a všichni účastníci se přímo u soudu vzdali práva na odvolání.

Podrobnější informace k mediaci a zprávě před rozhodnutím můžete nalézt v Metodickém postupu PMS ČR v rámci přípravného řízení a řízení před soudem.⁸⁰

III.2. praktické problémy činnosti PMS ve vztahu k dětem mladším 15 let a možnosti kurátora je překlenout

Největší překážkou pro vstup PMS do řešení následků činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími 15 let již v průběhu řízení o činu jinak trestném, a to ve stadiu před státním zástupcem i soudem pro mládež, je skutečnost, že PMS se o existenci těchto dětí často **nedozvídá**. PMS tedy fakticky nemůže sama aktivně oslovovat tyto děti a jejich rodiny, ačkoli ze zákona by jí v tom nic bránit nemělo. Postavení PMS v řízeních ve věcech dětí mladších 15 let je tak nesrovnatelně horší oproti řízením ve věcech mladistvých, o nichž je PMS vyrozumívána povinně, a to již v okamžiku zahájení trestního stíhání.⁸¹

Právní vakuum v této oblasti lze přitom v současnosti překlenout pouze **aktivní spoluprací všech zúčastněných subjektů**, především kurátora, policejního orgánu,

⁸⁰⁾ Dostupný na: https://www.pmscr.cz/download/MEDIACE_metodika_textova_cast_bez_priloh.pdf.

⁸¹⁾ Viz § 60 ZSM, v souladu s nímž je o zahájení trestního stíhání mladistvého nutné bez zbytečného odkladu informovat kromě jeho zákonných zástupců a OSPOD i PMS.

státního zástupce a soudce pro mládež. Pravidla spolupráce těchto subjektů lze nejlépe nastavit na úrovni **týmů pro mládež**.

POZOR – Každý kurátor může ke zlepšení stávající situace velmi přispět již tím, že sám kontaktuje PMS, případně poučí o této možnosti přímo dítě a jeho rodinu. Právě pro ně může být tento krok velkým přínosem.

KAZUISTIKA:

K případu Adama (14 let) lze na závěr uvést, jakým způsobem komentovala spolupráci s PMS jeho maminka: „Na spolupráci s PMS v průběhu řízení bylo pro nás nejdůležitější to, že se něco dělo. Že jsme celou tu dobu až do nařízení soudního jednání neseděli doma a s obavami nečekali, co s námi bude. Spolupráci s PMS vnímám jako klíčovou, náš probační úředník je člověk na svém místě.“

Tento manuál si klade za cíl poskytnout kurátorům pro děti a mládež praktického právního rádce pro řízení ve věcech dětí mladších 15 let, které jsou podezřelé ze spáchání činu jinak trestného. Manuál poskytuje souhrnný přehled práv dítěte u výslechu vedeného policejním orgánem, případně státním zástupcem, a vymezuje, v čem u výslechu spočívá role kurátora. Manuál se dále zabývá otázkou odklonů a nevyhnutelnosti řízení před soudem pro mládež, rozebírá jednotlivé nástroje pro práci s dítětem a jeho rodinou podle zákona o sociálněprávní ochraně dětí a snaží se poukázat na jejich možnou provázanost právě s řízením před soudem pro mládež. Poslední část manuálu je věnovaná stručnému představení možností intervence Probační a mediační služby již v průběhu řízení o činu jinak trestném a jejich možnému dopadu na výsledek tohoto řízení.

Z textu manuálu je zřejmé, že současná právní úprava není nastavena optimálně. Největším problémem je přitom nedostatečné zajištění procesních práv podezřelých dětí a nedostatek prostoru pro individuální přístup k dítěti. Tento stav je z dlouhodobého hlediska neudržitelný.⁸² Nevhodně nastavený systém tedy bude nutné zásadním způsobem reformovat. Avšak i v období, než odpovědné orgány k této reformě přistoupí, mohou kurátoři ke zlepšení postavení dětí mladších 15 let v mnohém přispět, a to efektivním využíváním svých oprávnění a právních nástrojů, které jim právní řád za tímto účelem svěřuje. Věříme, že tento manuál jim v jejich úsilí bude dobrým pomocníkem.

⁸² V červenci 2013 za něj byla Česká republika kritizována i Výborem OSN pro lidská práva. Viz Závěrečná doporučení Výboru OSN pro lidská práva ke 3. periodické zprávě České republiky o naplňování Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, odst. 20 [online]. [citováno 17. 1. 2014]. Závěrečná doporučení jsou dostupná z:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CCPR%2fC%2fCZE%2fCO%2f3&Lang=en.

jak bránit práva dítěte mladšího patnácti let v řízení o činu jinak trestném

anna hofschneiderová, barbara rittichová, zuzana kameníková, maroš matiaško

Manuál si klade za cíl poskytnout kurátorům pro děti a mládež praktického právního rádce pro řízení ve věcech dětí mladších 15 let, které jsou podezřelé ze spáchání činu jinak trestného. Poskytuje souhrnný přehled práv dítěte u výsledku vedeného policejním orgánem, případně státním zástupcem, a vymezuje, v čem u výsledku spočívá role kurátora. Manuál se dále zabývá otázkou odklonů a nevyhnutelnosti řízení před soudem pro mládež, rozebírá jednotlivé nástroje pro práci s dítětem a jeho rodinou podle zákona o sociálněprávní ochraně dětí a snaží se poukázat na jejich možnou provázanost právě s řízením před soudem pro mládež. Poslední část jsme věnovali stručnému představení možností intervence Probační a mediační služby již v průběhu řízení o činu jinak trestném a jejich možnému dopadu na výsledek tohoto řízení.

LIGA LIDSKÝCH PRÁV

blíže spravedlnosti!

Liga lidských práv je nezisková organizace, která hájí spravedlivé a důstojné podmínky pro život v České republice. Naši právníci každý den usnadňují lidem orientaci v džungli paragrafů. Vyhráváme soudní spory na straně slabších a dokazujeme, že právo může sloužit dobrým věcem. Dlouhodobě prosazujeme systémové změny, které pomáhají zlepšit práci zdravotníků, učitelů i policistů.

Kontakt: Liga lidských práv — Burešova 6, 602 00 Brno
tel. : (+420) 545 210 446, fax: (+420) 545 240 012, e-mail: brno@llp.cz

www.llp.cz | www.ferovanemocnice.cz | www.ferovaskola.cz | www.ferovamedia.cz
www.ferovapolicie.cz | www.ferovajustice.cz | www.lidiligy.cz